

KRYSTYNA KERSTEN

POCZĄTKI STABILIZACJI ŻYCIA SPOŁECZNEGO W ŚRODOWISKU WIEJSKIM NA POMORZU ZACHODNIM (1945—1947)

Problem stosunku osadników Ziemi Odzyskanych do zespołu przemian, jakie nastąpiły w ich życiu, którym jako pierwsi zainteresowali się socjologowie, obecnie, w coraz szerszym stopniu trafia na warsztat historyków¹. Jest to bez wątplenia zjawisko pozytywne — analiza zjawisk należących do sfery świadomości społecznej stanowi równie nieodzowny dla zrozumienia charakteru ówczesnych procesów osiedleńczych, jak badanie ich strony demograficznej i ekonomicznej. Zarazem, jak wskazują doświadczenia, studia socjologiczne nad procesami adaptacji i integracji społecznej na Ziemiach Odzyskanych muszą mieć oparcie w głębokiej historycznej analizie początkowych stadiów tych procesów, do czego metody tej dyscypliny nie są wystarczające.

Postępująca stopniowo stabilizacja osadnictwa, adaptacja w nowym środowisku, tworzenie się więzi społecznych w powstałym tu konglomeracie ludnościowym, stanowiły wypadkową wielu elementów. Najbardziej bezpośrednio działały warunki, w jakich znaleźli się osadnicy, następnie stabilizacja polityczna, wyznaczona wewnętrznymi stosunkami w kraju i sytuacją międzynarodową. Z tą ostatnią opinia społeczna wiązała perspektywy trwałości przemian, jakie się w Polsce dokonały, przemian tak ustrojowych, jak i tych, które wynikały z przesunięcia granic państwa w kierunku zachodnim.

ZNACZENIE WARUNKÓW ŻYCIA LUDNOŚCI DLA STABILIZACJI OSADNICTWA

Przeglądając ówczesne dokumenty, łatwo się przekonać, iż warunki życia osadników były uznawane za czynnik, który decydował o stabilizacji na wsi. Można tu zacytować charakterystyczne sformułowanie, wyjęte ze sprawozdania referenta osadnictwa z Pyrzyc: „Wszyscy osadnicy dobrze zagospodarowani wierzą w stałość obecnych warunków, pozostali mają pewne wątpliwości i narzekają, że dzieje im się krzywda”². Warunki życia należy zresztą rozumieć w szerokim pojęciu — warunków material-

¹ Por. referat M. Orzechowskiego, *Procesy integracji społecznej na ziemiach zachodnich i północnych po drugiej wojnie światowej. IX Zjazd Historyków Polskich* (maszynopis).

² Wojewódzka Rada Narodowa Szczecin (dalej WRN), Os. r. 36, p. 2. Sprawozdanie referatu osadnictwa starostwa Pyrzyce, październik 1946 r.

nych, bezpieczeństwa osobistego oraz mienia, stosunków z władzami, z wojskiem, wszystkim co składało się na powszedni dzień osadnika. O decydującym znaczeniu zagospodarowania Ziemi Odzyskanych dla kształtowania się związku z ziemią, a przezeń i nowego życia społecznego pisał wówczas także P. Rybicki³. Nie przesądzając na razie, w jakim stopniu sądy te są prawdziwe, należy stwierdzić, że zwłaszcza w źródłach wiernie odtwarzają to, z czym najczęściej spotykano się w kontaktach z ludnością wiejską — skargi, jakimi chłopci z zasady zasypywali każdego, przede wszystkim oczywiście przedstawicieli władzy. Wiadomo jednak, że warunki życia osadników, a zwłaszcza ich położenie materialne kształtowały się bardzo różnie, a zatem ich znaczenie w poszczególnych grupach ludności rolniczej musiało być także nieco odmienne.

Zjawiskiem obserwowanym u wszystkich był zależnie od sytuacji dodatni albo ujemny, częściej ujemny bezpośredni wpływ, jaki osiągnięcia i trudności gospodarcze wywierały na nastroje panujące wśród osadników i na ich poczucie stabilizacji⁴. Zła aprowizacja, a na przednówku nieraz wręcz głód, pogłębiony plagą gryzoni, braki w zaopatrzeniu rolników w żywo inwentarz, nadużycia w przydziałach tego inwentarza, małe ilości i wysoka cena nawozów, niedostatek ziarna siewnego, przede wszystkim zaś niedociągnięcia w dystrybucji tego ziarna, wysokie opłaty za prace wykonywane przez PPTiMR, za energię elektryczną, konieczność spłaty kredytu, spłaty za nabyte ruchomości poniemieckie i zaległości podatkowe — sprawy te, stanowiące powszechne zjawiska w miarę nasilenia odgrywały nader poważną rolę także i w życiu społecznym wsi. One to na przykład, według oceny Komitetu Wojewódzkiego PPR w Szczecinie spowodowały w drugiej połowie 1947 r. pewien regres w politycznych nastrojach ludności wiejskiej. Powołanie komisji do wymiarów i ściągania podatku gruntowego dało bezpośrednią podstawę do szerzenia pogłosek o „rzekomym ucisku ekonomicznym, mającym przyspieszyć kolektywizację wsi na sposób radziecki”. Komitet Wojewódzki uważał, że elementy peeselowskie wykorzystywały tę ciężką sytuację materialną osadników i wiele rzeczywistych trudności gospodarczych, które powodując niezadowolenie przyczyniają się do skuteczności takiej propagandy⁵.

³ AAN (dawna sygn.) 245/23. Referat na IV Sesji Rady Narodowej.

⁴ AAN, Ministerstwo Informacji i Propagandy (dalej MIP), I 29. Pismo Oddziału Informacji i Propagandy w Myśluborzu do Woj. Urzędu Informacji i Propagandy 5.II.1946 sygnalizuje, iż panuje przekonanie wśród osadników, że „jeśli miarodajne czynniki nie zainteresują się ich potrzebami, nastąpi masowy wyjazd”.

⁵ Archiwum Zakładu Historii Partii (dalej AZHP) IV A-III 117, nr 7. Wyciąg ze sprawozdania KW PPR w Szczecinie, VIII. 1947; ibidem, nr 6. Sprawozdanie Wydz. Rolnego KW PPR w Szczecinie, VIII.1947. „Plotka o kołchozach, o celowym rujnowaniu chłopskich gospodarstw i nieopowalaniu utrwalenia się na własnym gospodarstwie przybrała ostatnio na siłach. Zbiegły się na to następujące okoliczności, które to elementy PSL-owskie wykorzystują do podburzania ludności, lub uchronienia się od płacenia podatku gruntowego. Część chłopstwa, która przybyła na tereny ZO bardzo późno przeżywa obecnie bardzo ciężką sytuację materialną. Po pierwsze ciężka zima, która spowodowała wymarżnięcie poważnego procentu zbóż ozimych oraz spłata należności rat za konie, zwrot pożyczki zaciągniętej na inwentarz, zwrot ziarna siewnego, opłata za meble i wreszcie podatek gruntowy. Niezadowolenie z tego powodu obserwujemy nie tylko wśród bezpartyjnych, ewentualnie członków innych partii, ale i wśród naszej partii spotykamy to samo, co gorsze, bierność ze strony naszej partii i niereagowanie na szerzone plotki stwarza poważne niebezpieczeństwo”. Por. też AAN, MZO, Dep. Inspekcji 270/20/66. Sprawozdanie Związku Osadników Wojskowych 5.IX — 5.X.1947.

Istotnie, osadnicy odczuwali wówczas bardzo dotkliwie egzekwowanie spłat olbrzymiego zadłużenia, jakim byli obciążeni, tym dotkliwiej, że uważali to za niesprawiedliwość wobec „pionierów” na ziemiach zachodnich⁶. Nagromadzenie wielu spłat — za konie, za meble, za akcję siewną oraz podatek gruntowy, przekraczało rzeczywiście finansowe możliwości większości osadników, niezależnie od ich subiektywnej oceny. Przy tym komisje, mając na celu sprawne ściągnięcie należności, co im się zresztą powiodło, pracowały mało wnikliwie, nie uwzględniając sytuacji poszczególnych osadników⁷. Sztywne stosowanie ustawowych kryteriów umarzania całości czy części należności okazało się niewystarczające, zwłaszcza, że lokalne władze lub organizacje nieraz obiecywały osadnikom, że nie będą musieli spłacać długów. Nierzadko też padały propozycje rozszerzenia ulg podatkowych dla rolników na Ziemiach Odzyskanych; Szczeciński Komitet Wojewódzki PPR zwracał się z tym do KC jeszcze jesienią 1946 r.⁸

W miarę normalizacji życia i wyczerpywania się ponemieckich zapasów, coraz powszechniej pojawiały się też postulaty lepszego zaopatrzenia wsi w towary przemysłowe. Był to ciągle problem nierozwiązany, większość gminnych spółdzielni na wsi nie dbała o zaspokojenie potrzeb rolników, poza może papierosami i wódką.

Odrębną grupę problemów tworzyły konsekwencje dzielenia gospodarstw między osadników. Próbowano je niekiedy złagodzić przez zawieranie przedtem polubownych porozumień⁹, niemniej jednak konieczność osiedlenia kilku rodzin w jednym gospodarstwie prowadziła do licznych sporów i niezadowolenia obu stron, łącznie z wypadkami zabójstw na tym tle¹⁰. Był to też dość istotny moment hamujący proces stabilizacji, podtrzymujący poczucie tymczasowości.

Ugruntowanie praw własności stanowiło jeden z najbardziej podstawowych czynników związania ludności wiejskiej z nowoprzyłączonymi ziemiemi. Nieuregulowanie tych kwestii było traktowane jako potwierdzenie i tak już silnych obaw nietrwałości ówczesnego stanu na Ziemiach Odzyskanych, milcząco zaprzeczenie polskich uprawnień legislacyjnych wobec tych terytoriów¹¹. Wieś odczuwała zresztą o wiele silniej inną stronę zagadnienia — brak prawa własności gospodarstw w istnie-

⁶ AAN, MZO, 270/16/35. Wymiar i pobór podatku gruntowego na ZO. Zestawienie sprawozdań z inspekcji (VI—VIII.1947).

⁷ AZHP, IV A-III 122, nr 18. Sprawozdanie KW PPR w Szczecinie.

⁸ SKW, Sekr. 1. Sprawozdanie KW PPR w Szczecinie o sytuacji politycznej, IX.1946.

⁹ O znaczeniu tego momentu: por. WRN Szczecin, Os. r. 36, p. 16. Sprawozdanie Wydz. Osiedleńczego, V.1946. „Największą bolączką na wsi jest brak pewności i poczucia stałości w związku z nieustalonym stanem prawnym posiadania, odbieraniem często gospodarstw”. Ibidem, p. 5. Protokół odprawy referentów osiedleńczego obwodu Pomorze Zachodnie, 21.V.1946.

¹⁰ WRN Szczecin, Os. r. 36, p. 16. Sprawozdanie Wydz. Osiedleńczego, 18.V.1946. Dopiero w 1947 r. pisano, iż „jedno z niebezpieczeństw, które zagrażało na odcinku wiejskim Pomorza Zachodniego, jak marnowanie sprzętu rolniczego, nieróbstwo, pijaństwo i życie tymczasowością, co nie zwiększało produkcji rolnej na wsi zostało przezwyciężone”. Por. AZHP, IV A-III-117 nr 6. Sprawozdanie Wydz. Rolnego KW PPR w Szczecinie, VIII. 1947; por. także „Wola Ludu” z 10.IX.1946 art. P. Dubiela o znaczeniu dekretu o ustroju rolnym Ziemi Odzyskanych.

¹¹ Por. koncepcje wstrzymania rozwiązania stosunków własnościowych na Ziemiach Odzyskanych aż do konferencji pokojowej, wysuwane w środowisku BSOP.

jącej sytuacji politycznej podtrzymywał przekonanie o prędkiej kolektywizacji. Działyły też bodźce bezpośrednio związane z położeniem ekonomicznym osadników. Nie będąc właścicielami gospodarstw, oddanych im tylko do zarządu, nie mając hipotecznie zagwarantowanych granic posiadłości, byli oni stale narażeni na utratę części lub nawet całości ziemi i zabudowań. Wiadomo przecież, że wypadki odbierania — niejednokrotnie bezprawnie — gospodarstw, oraz dosiedlania współników, określane jako „plaga osadnictwa”, nie należały wcale do sporadycznych. W takich warunkach trudno przypuszczać, by mogła powstać trwała więź z nowym miejscem gospodarowania. Znaczna też część osadników pracowała raczej z myślą o doraźnych korzyściach, bez dalszych perspektyw¹².

Władze państwowe i partyjne dostrzegały wszystkie te trudności i bynajmniej nie tylko PSL było orędownikiem unormowania stosunków własności na Ziemiach Odzyskanych. Jak wiadomo, PPR w tym okresie wcale nie planowała szybkiego wprowadzenia gospodarki zespołowej w rolnictwie i dlatego też opracowanie zasad nowego ustroju agrarnego i uregulowanie stosunków własności na Ziemiach Zachodnich uważała za jedną z pilniejszych potrzeb¹³.

Realizacja dekretu o ustroju rolnym i osadnictwie Ziemi Odzyskanych spotkała się wśród masy chłopskiej Pomorza Zachodniego z przychylnym przyjęciem i niezależnie od przejściowych nieufności i trudności, czy narzekania na zbyt wiele zobowiązań formalnych¹⁴, poważnie poprawiła nastroje polityczne. Wzrosło poczucie pewności i wiara w trwałość istniejących stosunków¹⁵. Osadnicy, którzy nie mieli zamiaru osiedlać się na stałe, nadal opuszczali te ziemie, ale pozostali zaczęli gospodarować z perspektywą przyszłości¹⁶. Obawy przed kolektywizacją wprawdzie nie wygasły automatycznie, niekiedy nawet w związku z sytuacją polityczną lub trudnościami ekonomicznymi przybierały dość poważne rozmiary, zwłaszcza wśród repatriantów, nie pomniejsza to jednak przełomowego znaczenia, jakie miało nadawanie ziemi na własność. Postanowienia dekretu nie wzbudziły poważniejszych oporów także w grupie najzamożniejszych osadników. Złożyły się na to, jak sądzę, przede wszystkim zawarte w nich elementy stabilizacji i gwarancja praw do posiadanego majątku, a także

¹² WRN, Koord. Plan. r. 2. Memoriał Pełnomocnika Rządu na okręg Pomorze Zachodnie 1946, b.d. stwierdza, że nieuregulowanie kwestii własności stanowi czynnik destrukcyjny i powoduje krótkofalowość poczynań gospodarczych; por. także sprawozdania terenowe.

¹³ Piszę o tym szerzej w artykule: *U podstaw kształtowania się struktury agrarnej Ziemi Odzyskanych*. „Polska Ludowa” t. II; por. także SKW, Org. Spraw. 4/II. Protokół odpłaty sekretarza KP PPR 12.IX.1946. WRN, Koord. i Plan. r. 2. Memoriał Pełnomocnika Rządu na okręg Pomorze Zachodnie, b.d. (1946).

¹⁴ WRN, Os. r. 36, p. 16. Sprawozdanie Wydz. Osiedleńczego, I.X.1946; także sprawozdania sytuacyjne starostw. AAN, MZO, Dep. Insp. 270/18/56. Sprawozdanie sytuacyjne wojewody sekretarza, III.1947; AZHP, IV A-I 156, nr 19. Sprawozdanie KW PPR w Szczecinie, IX—X.1946.

¹⁵ WRN, Os. r. 36, p. 16. Sprawozdanie Wydz. Osiedleńczego, IX.1946. Ibidem, liczne sprawozdania terenowe.

¹⁶ Zaobserwowano to natychmiast, por. WRN, Os. r. 36, p. 2. Sprawozdanie referatu osadnictwa, Pyrzyce, IX.1946; Szczecinek, XII.1946. SKW, Org. Spraw., nr 11. Sprawozdanie KP PPR Koszalin, XI.1946; także AAN MZO 314/26-5. Sprawozdanie Dep. Osiedleńczego IX.1946. AZHP, IV A-III 98 g 252(2). Sprawozdanie Wydz. Rolnego KW PPR w Szczecinie, X.1946.

dość elastyczny sposób realizacji uwłaszczenia. Stosunkowo najwięcej niezadowolenia i fermentu pociągnęło za sobą regulowanie spraw własności ruchomości poniemieckich. Trudności ustalenia co jest, a co nie jest mieniem poniemieckim, żądanie dokumentów, których osadnicy nie mogli przedstawić, zbyt niekiedy wysokie szacunki i co za tym idzie opłaty, były to problemy powszechne. Poza tym najzamożniejsi, którzy nagromadzili wielkie ilości poniemieckiego mienia obawiali się, że część z tego utracą. Ich opór przeciw próbom bardziej sprawiedliwego rozdziału przynajmniej inwentarza niezbędnego do produkcji rolnej, był tak silny, że władze państwowe nie mogły na szerszą skalę przeprowadzić zamierzonej weryfikacji. Jednocześnie repatrianci przybywający z ZSRR i osadnicy wojskowi uważali konieczność spłacania przydzielonego im poniemieckiego mienia za wyraz ogromnego pokrzywdzenia, w ich bowiem mniemaniu to, co otrzymali, stanowiło tylko rekompensatę za rzeczy pozostawione.

Wyróżnienie poszczególnych grup społeczności wiejskiej jest dla tych rozważań sprawą nader istotną. Wprawdzie poruszone momenty wpływu położenia materialnego osadników dotyczyły na ogół większości rolników, ale zależnie od ich stanu posiadania przybierały one różne nasilenie i wykazywały odmienne aspekty. Daleko zaawansowane zróżnicowanie ludności wiejskiej musiało mieć swoje reperkusje również i w sferze świadomości społecznej. W źródłach jest to zresztą podnoszone bardzo silnie, aczkolwiek nie bezpośrednio. Mówi się tam o repatriantach-zabużanach i sybirakach, o przesiedleńcach, osadnikach wojskowych etc., ale za tymi podziałami kryją się właśnie istotne różnice położenia materialnego. Z pewnym uproszczeniem, wynikającym oczywiście z uznania *pars pro toto*, do grupy „przesiedleńców” zaliczali się na przykład osadnicy, przybyli w maju i czerwcu 1945 r., owi najbogatsi „pionierzy”, ale przesiedleńcami byli przecież także członkowie spółdzielni lub grup parcelacyjnych, a nawet osiedleni w czasie „Akcji W”. Podobne, może tylko mniej jaskrawe, różnice istniały też w sytuacji materialnej repatriantów („zabużanie i sybiracy” z jednej strony — reemigranci z Zachodu z drugiej) i osadników wojskowych. Można więc mówić jedynie o ogólnej tendencji. Przybywający z tak zwanych ziem dawnych, poza osadnictwem spółdzielczo-parcelacyjnym i „Akcją W”, znajdowali się w lepszych warunkach materialnych niż repatrianci. Tendencja ta jest po prostu konsekwencją charakteru ruchów migracyjnych. Jeśli osadnik z województw centralnych nie znajdował odpowiednich warunków na Ziemiach Zachodnich, to prędzej lub później powracał do starego miejsca zamieszkania, repatrianci nie mieli takich możliwości.

Bez względu na to, co osadnicy — na ogół zgodnie z prawdą — stwierdzali o swej ciężkiej sytuacji materialnej, znacznej większości tak zwanych „przesiedleńców” zagospodarowanie na Pomorzu Zachodnim przyniosło niewątpliwymi awans społeczny. Złożyły się na to: ziemia, jeśli przyjeżdżali bezrolni, lub większa ilość ziemi w wypadku mało i średniorolnych, lepsze zabudowania, nawet jeśli były częściowo zniszczone, inwentarz żywy i martwy, inne poniemieckie ruchomości, wreszcie też na ogół wyższy poziom kultury materialnej wsi — elektryfikacja, budownictwo publiczne etc. Jeśli przy tym uwzględnimy, jak poważny odsetek przybywających stanowili ludzie, którzy uprzednio nic nie posiadali —

gospodarscy synowie, proletariat i półproletariat wiejski itp., można uznać osadnictwo za niepowtarzalną szansę w ich życiu.

Czy osadnicy zdawali sobie z tego sprawę? Może to paradoks, ale wydaje się, że i tak i nie zarazem. Swemu rzeczywistemu stosunkowi dawali oni wyraz pozostając mimo wszelkie trudności i często z bezprzykładowym chłopskim uporem i rodzącym się przywiązaniem do nowej ziemi, przystępując do gospodarowania. Równocześnie jednak — a źródła dostarczają argumentu *ex silentio* na poparcie tej tezy — korzyści materialne i awans społeczny, choć miały bardzo istotne znaczenie dla stabilizacji osadników¹⁷, w sposób ograniczony i krótkotrwały wpływały na aktualne nastroje wsi i przesłonięte trudnościami, rzadko znajdowały w nich bezpośredni wyraz¹⁸. Na codzien i ten, który miał 3 konie, jak też i ten, który nie miał ani jednego, wysuwali przede wszystkim niezmiernie liczne skargi i pretensje. Jest zresztą zupełnie zrozumiałe i najbardziej zgodne z ludzką psychiką, że awans tak szybko osiągnięty stawał się czymś należnym, więcej nawet — rodził z kolei nowe żądania. Państwo dało ziemię — wobec tego winno dać także inwentarz, ziarno siewne itd. Osadnik otrzymał konia z przydziałów UNRRA — ale koń jest chory, a weterynarzowi trzeba było zapłacić za leczenie. Traktory orzą chłopskie pola, ale opłaty są zbyt wysokie. Osadnik objął zagrodę nie dostał jednak materiałów budowlanych na remont. Przykłady takie można mnożyć bez końca, sens ich zawsze będzie polegał na tym, że przejściowe braki i niedostatki, nie niwecząc realnych korzyści osadnictwa, chwilowo ograniczały je w świadomości osiedlonych. Należy jednak stwierdzić, że realne korzyści istniały niezaprzeczenie i one właśnie ostatecznie określały stosunek tej grupy ludzi do nowego środowiska.

Odmienne i od razu stwierdzmy — gorsze było położenie pozostałych grup ludności i osadników w spółdzielniach parcelacyjnych, przesiedlonych Ukraińców, repatriantów, osadników wojskowych i autochtonów. Szczególnie wobec repatriantów trudno mówić o szybkim i bezpośrednim awansie materialnym związanym z osiedleniem się na Ziemiach Odzyskanych. Proces przystosowywania się i osiągnięcia dobrobytu był tu bez porównania wolniejszy. Kompleks zjawisk, towarzyszący tym migracjom bardzo ujemnie odbijał się na stosunku tych ludzi do zmian zachodzących w ich życiu. W najlepszym wypadku uznawali je za zło konieczne, nie przestające być jednak złem, stanowiące źródło nieustannych żalów wobec tych, których obarczono odpowiedzialnością za istniejący układ stosunków.

Warunki materialne, w jakich znaleźli się repatrianci na Pomorzu Zachodnim, znacznie jeszcze pogłębiły te pretensje. Gdyby, tak jak w wypadku pierwszej grupy, osadnictwo wiązało się z szybkim i natychmiast widocznym awansem materialnym, rekompensowałby on przynajmniej częściowo konieczność rozstania się z tym wszystkim, co dotychczas stanowiło świat tych ludzi — z rodzinną wsią i środowiskiem.

¹⁷ O znaczeniu tego czynnika por. np. WRN, Os. r. 36, p. 2. Sprawozdanie referatu osiedleńczego, IX.1946. SKW, Org. Spraw. nr 11, Sprawozdanie KP PPR Kołobrzeg, VI.1946.

¹⁸ W ówczesnych analizach nastrojów na wsi nieomal zawsze spotykamy się ze stwierdzeniem narzekania wywołanego ciężką sytuacją materialną, por. AZHP, IV A-III 98e, nr 202. Sprawozdanie Wyzd. Rolnego KW PPR, VIII.1946. Ibidem, 98g, nr 252, X.1946.

Przebieg migracji na Ziemię Odzyskaną spowodował jednak, iż najczęściej działo się inaczej. Repatrianci otrzymywali gospodarstwa mniej lub więcej zniszczone, często bez inwentarza i zapasów. Osiedlano ich także, niezależnie od planów, a więc najczęściej nie zważając na to, by warunki glebowo-klimatyczne były możliwie podobne do dawnych. Na skutek tego sytuacja materialna repatriantów stawała się o wiele gorsza, niż przybyszów z innych okręgów Polski. Moment ten był tak powszechny i istotny, że mimo różnic wynikających ze stanu posiadania przed repatriacją, pozwala on mówić o tej grupie jako o pewnej całości.

W wyniku takiego „upośledzenia” repatriantów obiektywnie czekały ich większe trudności zagospodarowania, subiektywnie zaś sprzyjało to narastaniu rozgoryczenia i poczucia krzywdy tym głębszego, im więcej było elementów bezpośrednich strat materialnych, poniesionych w wyniku repatriacji¹⁹. Pamiętać należy także i o świadomym czy podświadomym wyolbrzymianiu tych strat. Gdyby wierzyć wszystkim, co twierdzili repatrianci (pomijając wypowiedzi dla prasy), trzeba by dojść do wniosku, iż na terenach zabużańskich nie było biednych chłopów.

Na takim podłożu rodziły się dość często obserwowane nastroje tymczasowości, rezygnacji, braku chęci podjęcia wysiłku urzędowania na nowo życia²⁰. Dominowały one zwłaszcza w pierwszym okresie po osiedleniu, ustępując z biegiem czasu po wstępnym zagospodarowaniu. Wiązało się to także z bardziej ogólnymi sprawami polityki wewnętrznej i międzynarodowej.

Specjalną grupę wśród repatriantów stanowili ludzie przybywający z pozaeuropejskich republik Związku Radzieckiego. Ich sytuacja materialna była bez wątpienia najtrudniejsza. Przyjeżdżali bez żadnych środków do życia, nie mówiąc o zagospodarowaniu się. Władze polskie nie mogły im udzielić dostatecznej pomocy²¹ i ludzie ci najczęściej znajdowali się w nędzy. Już to samo wystarczało, by ich stosunek do tego, co zastali w kraju, nie był przyjazny, a przy tym działały tu jeszcze i inne momenty. Ostatecznie tzw. Sybiryacy przez swe rozgoryczenie, apatię, zniechęcenie przyczyniali władzom osiedleńczym najwięcej trudności²².

Podobnie jak repatriantów, może tylko ostrzej i bardziej agresywnie,

¹⁹ Chodziło tu zwłaszcza o sprawę spłat za ruchomości ponemieckie oraz o zwolnienie od podatków, por. AAN, MIP I, 29. Sprawozdanie Urzędu Informacji i Propagandy w Myśliborzu. SKW, Org. Spraw. nr 2. Sprawozdanie instruktora KW PPR z pow. Łobez, X.1946. WAPSzcz, PUR, Szczecinek 4. Sprawozdanie oddziału PUR, VIII.1946. WRN, Os. r. 36, p. 2. Sprawozdanie referatu osiedleńczego, Pyrzyce, VIII.1946.

²⁰ WAPSzcz, PUR, Og. 91/3. Ankieta o rejonizacji osadnictwa, 1946. Ibidem, Lipiny 6/2. Ankieta. SKW, Org. Spraw. nr 2. Sprawozdanie instr. KW PPR z pow. Człuchów, I-II.(?) 1947. WRN, Os. r. 36, p. 2. Sprawozdanie ref. osadnictwa, Szczecinek, IX.1946. Ibidem, Og. r. 1, p. 8. Raporty sytuacyjne nr 1, Stargard, XII.1946 por. też „Dziennik Ludowy” z 11.XII.1946.

²¹ AAN, MZO, 270/6/8/6. Sprawozdanie inspekcji PUR, Pomorze Zachodnie 2-26.V.1946. WAPSzcz, PUR, Łobez 61/32. Sprawozdanie referatu osadnictwa, VI.1946. WRN, Os. r. 36, p. 2. Sprawozdanie ref. osadnictwa, Nowogard, IV.1946 r.

²² WAPSzcz, PUR, Łobez 61/32. Sprawozdanie referatu osadnictwa. IV.1946. SKW, Org. Spraw. nr 11. Sprawozdanie KP PPR Kołobrzeg, VI.1946; Chojna, VIII.1946; Gryfice, VI.1946; Drawsko, VI.1946; ibidem nr 4/I, Chojna, VIII.1946; także nr 6. Sprawozdanie instruktora KW PPR Kamień, VI.1946, nr 4/II. Sprawozdanie KP PPR Pyrzyce, V.1946. WRN, Plan. i Koord. p. 3, r. 3. Protokół odprawy referentów osiedleńczych 21.V.1946.

kształtowały się nastroje osadników wojskowych, których rodziny często przybywały w ramach repatriacji z USRR, BSRR i LSRR. Korzyści materialne, niekiedy znaczne, częściej jednak ograniczone, nigdy nie były na miarę zasług zdemobilizowanych. W imię tych zasług żądali oni specjalnego uprzywilejowania, poważnie przekraczającego tak granice możliwości, jak też słuszności i sprawiedliwości. Wystarczy tu wymienić wykorzystywanie pracy Niemców, uważane przez niektórych za niezbędny warunek osiedlenia. Nieodpowiedzialne obietnice, dawane przy demobilizacji, pogłębiały jeszcze niezadowolenie i rozgoryczenie²³. Oto ton wspólny większości wypowiedzi: „Trudności ogromne napotykają tu osadnicy wojskowi, czego nigdy nie spodziewali się, ponieważ w pułkach mówiono inaczej i pisano w rozkazach. Siedzi taki osadnik w rozbitym domu i myśli z czego tu żyć. Krowy, konia, ani nawet drobiu nie ma, pieniędzy nie ma, cóż ze mnie za rolnik każdy z nas myśli; byłem gospodarzem, dawałem państwu i sam miałem, a dzisiaj zmuszony jestem czekać na tę kartę żywnościową, jak ją dostanie III kategorii, to jest tylko chleb, a czasem śledzie...”²⁴.

Warunki materialne wywierały niemniejszy wpływ także i na środowisko autochtoniczne, choć tu problem ten kształtował się nieco odmiennie. Autochtoni jednak także stali wobec perspektywy radykalnych zmian w życiu. Nie wiązały się one ze zmianą miejsca zamieszkania, ale wymagały szybkiego przystosowania do zupełnie nowej sytuacji.

Nie trzeba tu podnosić, jak dalece złożone i trudne są wszystkie zagadnienia związane z losami ludności polskiej zamieszkującej Ziemię Odzyskane przed 1945 r., jak bardzo subiektywna jest też ich dokumentacja. Pod względem warunków materialnych przeplatały się dwie zasadnicze tendencje: z jednej strony pewnego uprzywilejowania w porównaniu z większością napływowej ludności, z drugiej odczuwanych strat, bądź to wynikających z ówczesnej sytuacji ekonomicznej kraju, bądź też — i to częściej — będących następstwem niewłaściwej polityki czy wręcz nadużyć wobec autochtonów. W MZO istniały koncepcje, by istniejące już krzywdy materialne — przede wszystkim pozbawienie gospodarstwa, na którym osiedlono kogo innego, i ewentualnie danie w zamian gorszego²⁵ — potraktować jako przebieg stosunku tych ludzi do Polski. Argumenty były następujące: „Skoro wielu naszych rodaków, czy to ze środka kraju, czy z jego peryferii wschodnich przeszło przez wielkie tragedie osobiste — skoro bardzo wielu Polaków z tzw. Ziemi Starych straciło niebawem całkowicie swój dorobek życia — to słusznie wydać się może bezpodstawne całkowite odsuwanie strat materialnych dla naszych braci z Ziemi Zachodnich. Jeżeli ci bracia chcą być tylko

²³ Szerzej o tym piszę w artykułach: *Osadnictwo wojskowe na Pomorzu Zachodnim 1945—1947*. „Przegląd Zachodnio-Pomorski” 1964, nr 3, s. 29—60 oraz „Przegląd Historyczny” 1964, nr 4.

²⁴ AAN, MZO 242/8. Pismo przewodniczącego Związku Osadników Wojskowych, Myślborz 28.V.1946.

²⁵ Zajmowanie gospodarstw autochtonów jako niemieckich było nagminne, por. AAN, MZO 242/29. Referat Wł. Lechowicza na konferencji prasowej w Ministerstwie Informacji i Propagandy, 30.X.1946. AAN, MZO, 270/6/8/5. Sprawozdanie z kontroli stosunku do polskiej ludności autochtonicznej na terenie pow. Złotów, Człuchów, Bytów. Por. też AAN, MZO, 242/34. PUR wydał 23.X.1946 zarządzenie omawiające sprawę gospodarstw autochtonów przydzielonych osadnikom. Zajęto w nim stanowisko, że pierwszeństwo ma zawsze osadnik.

Polakami dla uratowania majątków, to może i lepiej, jeżeli oni porzucą naszą wspólną Ojczyznę. Jeżeli natomiast poszkodowany przez ostatnie posunięcia dziejów autochton potrafi przeboleć stratę majątkową, jakiej i myśmy stali się częściowo współwinni wobec niego, to takie przejście tylko zahartuje pod względem patriotycznym. Rzplita uzyska rzeczywistego obywatela, a jej obowiązkiem będzie w najbliższej przyszłości wyrównać nie tylko wszystkim, lecz specjalnie takim poszkodowanym szkody wojenne”²⁶.

Niezależnie od tego Ministerstwo Sprawiedliwości nie uznało zaświadczeń weryfikacyjnych za wystarczający dowód polskiej przynależności narodowej, nakazując w maju 1946 r. zawiesić postępowanie sądowe w sprawach o zwrot gospodarstw²⁷. Zwroty takie jednak następowały, co powodowało z kolei wiele niezadowolonia, rozgoryczenia i wręcz nienawiści przesiedlanego osadnika²⁸. Antagonizmy na tym tle były bardzo silne i to na całym obszarze Ziem Odzyskanych²⁹. Osadnicy i autochtoni tworzyli wówczas „jedną polską rodzinę” raczej tylko na łamach prasy³⁰. Była to może perspektywa, ale nie rzeczywistość. Na razie badania terenowe, podjęte w latach 1946/47 przez Biuro Studiów wskazywały, że niekiedy natężenie konfliktów między ludnością rodzimą a napływową powodowało nawet konsolidację tej ostatniej we wspólnym froncie przeciw autochtonom³¹.

²⁶ AAN, MZO, 242/17. Próbne zestawienie aktów prawnych dotyczących posiadania gospodarstw autochtonów.

²⁷ Okólnik nr 26/46 Ministerstwa Sprawiedliwości. Nadzór Sądowy, w sprawie zwrotu majątków przydzielonych przez PUR, 7.V.1946.

²⁸ AAN, MZO, 270/6/8/5. Sprawozdanie z inspekcji ref. osiedl. starostwa Człuchów 31.X—4.XI.1946; także Skargi osadników wysiedlonych na skutek powrotu danego gospodarza. AAN, MZO, 242/37, 270/6/29.

²⁹ AAN, MZO, Akta Dubiela 314/26, 6. Sprawozdanie Dep. Osiedleńczego, X.1946. WRN, Os. r. 36, p. 5. Pismo Urzędu Informacji i Propagandy w Gdańsku do Wyzd. Osiedleńczego, 27.III.1946 (pow. Bytów). Nawet ton niektórych sprawozdań świadczy o zakorzenionych antagonizmach. SKW, Org. Spraw. nr 2. Sprawozdanie instruktora KW PPR w Szczecinie z pow. Człuchów (I, II.1947. WRN, Og. r. 1, p. 2. Pismo Urzędu Pełnom. Rządu okręg Pomorze Zachodnie do pełnomocników obwodowych, 14.XI.1945.

³⁰ J. Dubiel, *Osadnicy, autochtoni to jedna polska rodzina*. „Osadnik” nr 3 z 10—25.IX.1946.

³¹ AAN, BSOP, 245/23. Bronisław Sokołowski, *Współżycie różnych grup ludności na Ziemiach Odzyskanych w świetle badań terenowych BSOP*. IV sesja Rady Naukowej dla Zagadnień Ziem Odzyskanych, komisja socjologiczna. Referat opracowany na podstawie odpowiedzi korespondentów Biura z okresu od 1.VIII.1946

Okręg		VIII	IX	X	XI	XII	I
Śląsk Opolski	a)	15	12	12	15	14	16
	b)	13	12	9	15	15	15
Dolny Śląsk	a)	23	27	30	29	30	29
	b)	22	25	18	20	19	16
Ziemia Lubuska	a)	3	6	4	6	7	6
	b)	4	7	6	6	4	4
Pomorze Zachodnie	a)	13	16	24	21	24	30
	b)	12	15	15	15	14	28
Mazury	a)	14	19	18	14	27	27
	b)	12	14	10	7	19	19
Ogółem	a)	68	80	88	85	102	108
	b)	63	73	58	63	71	82

Współzycie różnych grup ludności stanowiło bardzo istotny problem stabilizacji społeczeństwa na Ziemiach Odzyskanych. W początkowym stadium układała się ono na ogół niepomyślnie³², przy czym wymieniane wielokrotnie różnice położenia materialnego poszczególnych grup ludności oraz konflikty, których źródło tkwiło w sprawach majątkowych znacznie pogłębiały i rozszerzały antagonizmy płynące z odmienności kulturowych³³.

W obrębie grup ludności napływowej narosło szczególnie wiele niechęci na tle ekonomicznym między repatriantami i osadnikami wojсковymi, a tymi, którzy przybyli wcześniej z województw centralnych i objęli lepsze gospodarstwa. Ta „ogólna antypatia” — cytując za jednym ze sprawozdań — przybierała różne formy. Repatrianci byli „bardzo niezadowoleni” i „ogromnie pokrzywdzeni”, „gdźz niejednokrotnie pozostawili za Bugiem swe gospodarstwa w należytym stanie, a tu

do 31.I.1947 na 4 pytania formularza: „Jak kształtowało się współzycie różnych pod względem terenu pochodzenia grup ludności polskiej?” Ocena w stopniach (1—5) i dalej „Jeśli zauważono jakieś rozdziewiki, to: a) między jakimi grupami ludności, b) z jakich przyczyn, c) jakie środki zaradcze należy podjąć”. Ilość korespondencji, na których oparto referat obrazuje zestawienie na s. 11.

Wartość tego materiału oceniano różnie: Buławski i Sokołowski uznawali go za bardzo wiarygodny, Barański, Skrzywan, Ossowski wysuwali poważne zastrzeżenia. Dla Pomorza Zachodniego korespondencje niestety nie zachowały się tak, jak to ma miejsce dla innych okręgów.

³² Potwierdzają to dane korespondentów BSOP:

	Miesiąc	Przyczyny gospodarcze				Kulturalne			Ogółem
		wspólność gosp.	różnice materialne	inne	razem	dzielnikowość	inne	razem	
ZO	VIII	8,2	23,5	18,3	50,0	20,4	29,6	50,0	100%
	IX	14,7	20,0	21,1	55,8	16,8	27,4	44,0	
	X	12,2	23,3	20,1	55,6	15,5	28,9	44,4	
	XI	12,9	24,7	16,5	54,1	17,6	28,3	45,9	
	XII	14,9	28,7	11,6	55,2	14,9	29,9	44,8	
	I	16,5	29,7	11,0	57,2	15,4	27,4	42,8	
Razem		13,2	24,9	16,5	54,6	16,8	28,6	45,4	100

³³ Według oceny korespondentów przyczyny gospodarcze stanowiły źródło ponad 50% konfliktów:

	Ocena przeciętna w stopniach					Odpowiedzi oceniające na 1 i 2						Odpowiedzi oceniające na 4 i 5						
	VIII	IX	X	XI	XII	I	VIII	IX	X	XI	XII	I	VIII	IX	X	XI	XII	I
	Śląsk Opolski	33	3,2	3,0	3,0	3,0	3,0	1	1	2	2	2	2	5	4	4	4	4
Dolny Śląsk	3,0	3,1	2,8	2,7	2,5	2,6	5	8	10	11	12	12	6	7	3	3	2	1
Ziemia Lubuska	3,0	2,7	2,8	2,7	2,3	2,2	—	2	1	2	5	5	—	—	—	—	—	—
Pomorze Zachodnie	2,8	2,8	2,8	2,8	2,7	2,6	2	4	8	8	10	10	1	2	4	3	2	1
Mazury	3,2	3,0	2,9	2,9	2,9	2,9	2	3	4	4	5	5	5	3	3	2	3	3
Ziemia Odzyskane	3,1	3,0	2,9	2,8	2,7	2,7	10	18	25	27	34	34	17	16	14	12	11	9

1 — b. dobrze, 2 — dobrze, 4 — niedostatecznie, 5 — źle.

Inne źródła wskazują na większe znaczenie tego momentu.

otrzymują kompletnie zniszczone, w przeciwieństwie do przesiedleńców, z których wielu posiadane gospodarstwa w Polsce centralnej pozostawiało swoim krewnym i dzieciom, a otrzymawszy na tych ziemiach drugie gospodarstwo, są panami na całą gębę”³⁴. W ogóle przybywający później wrogo spoglądali na tych, którzy się już dobrze zagospodarowali. Ci zaś, którzy zdołali zdobyć odpowiednie gospodarstwo poniemieckie — mówiąc oględnie — bez sympatii patrzyli na repatriantów, z którymi musieli się dzielić inwentarzem i zabudowaniami. Władze osiedleńcze były zmuszone do dość stanowczych interwencji, odwołując się do poczucia obywatelskiego osadników i z całym naciskiem podnosząc, że uprawnienia przysługujące repatriantom muszą być rygorystycznie przestrzegane³⁵. Polecano także uwzględniać ich interesy w wypadkach zależnych od decyzji poszczególnych urzędów (przydziały, ulgi podatkowe etc.).

Stosunki między osadnikami wojskowymi a „cywilami”, osiedlonymi w powiatach wydzielonych dla osadnictwa zdemobilizowanych przedstawiały się w zasadzie analogicznie³⁶. Jedyna różnica, to bardziej agresywna postawa tych, którzy uznawali się za pokrzywdzonych. Wyrazem tej postawy były groźby, a niekiedy nawet próby wysiedlania osadników „cywilnych”.

Przedstawione konflikty między poszczególnymi kategoriami ludności, wyrastające z przyczyn ekonomicznych, choć zdecydowanie dominowały w życiu społecznym ówczesnej wsi, były zjawiskiem przejściowym. Podziały na „przesiedleńców”, „zabużan”, „sybiraków”, osadników wojskowych, „osadników z akcji W” itp., które wyniknęły z charakteru powojennych procesów migracyjnych, tylko na krótki okres zastąpiły, a raczej zamaskowały klasowe rozwarstwienie wsi. Mimo że wzajemne żale, oskarżenia i groźby nie stwarzały właściwego klimatu dla narodzin nowych więzi społecznych, z biegiem czasu i przy znacznych wysiłkach władz osiedleńczych stosunki powoli normalizowały się. Uwłaszczenie w zasadzie zlikwidowało jedno z najpoważniejszych źródeł konfliktów — spory na tle uzyskania wspólnego gospodarstwa, braku określonych granic, podziału inwentarza poniemieckiego etc.

Różnice majątkowe oczywiście pozostały, pozostały również zrodzone przez nie formy wyzysku i walki klasowej na wsi, jednak w coraz to mniejszym stopniu antagonizmy społeczne przybierały formę antagonizmów między grupami osadniczymi. Stosunkowo najdłużej utrzymały się rozdziewki między ludnością napływową a autochtonami, podtrzymywane przez momenty pozamaterialne.

Wszystko to zresztą było kwestią nie miesięcy, lecz lat. Aby zmniejszyć napięcie konfliktów, wynikających z przebiegu procesów osadni-

³⁴ WAPSzcz, PUR, Szczecinek 4. Sprawozdanie oddziału, VIII.1946; por. tamże, Łobez 61/32. Opis gospodarczy powiatu I.IV.1946, Og. 91/3. Ankieta o regionalizacji osadnictwa, Gryfino. WRN, Os. r. 36. p. 2. Sprawozdanie ref. osadnictwa, Pyrzyce, VIII.1946; Słupsk, IX.1946; Szczecinek, V.1946, IX.1946. AAN, MZO, 270/6/6. Dochodzenie w sprawie pobicia osadnika przez Komisarza Ziemińskiego, I.1947.

³⁵ Dz. Urz. MZO 1946, nr 8, poz. 147. Pismo okólne nr 93 Departamentu Osiedleńczego MZO w sprawie właściwego ustosunkowania się do repatriantów, 13.VIII.1946.

³⁶ AAN, MZO, Dep. Osiedleńczy, 242/8. Pismo Biura Kontroli KRN 13.V.1946, informujące o stosunkach między osadnikami wojskowymi i cywilnymi w pow. Myśliborz. SKW, Org. Spraw. 11. Protokół posiedzenia KP PPR Gryfin, 17.II.1946.

czych, musiały zaistnieć po temu obiektywne możliwości; nawet najlepsza wola władz państwowych nie rekompensowała piętrzących się trudności. Twierdzenie, iż znaczna część tych konfliktów nie powstawałaby, gdyby osadnictwo odbywało się mniej pośpiesznie i w sposób zorganizowany³⁷, nie uwzględnia podstawowego faktu, iż z konieczności musiało ono właśnie odbywać się jak najbardziej pośpiesznie, a więc, w warunkach istniejących wówczas w Polsce, mniej lub bardziej chaotycznie.

Niezmiernie istotnym warunkiem stabilizacji, nieraz uważanym za najistotniejszy³⁸, było bezpieczeństwo życia i mienia osiedlonych. Jeśli nawet w 1945 r. znaczna liczba osadników godziła się, w imię uzyskanych korzyści, z istniejącymi stosunkami, przeciąganie się takiego stanu było niemożliwe.

Na zagadnienie bezpieczeństwa, czy może raczej jego braku, na Ziemiach Odzyskanych składało się kilka elementów: obecność i zachowanie oddziałów wojskowych, bandy rabunkowe, sabotaże Niemców oraz działalność podziemia politycznego. Niemale znaczenie miał przy tym stan aparatu bezpieczeństwa, jego siła, poziom fachowy i oblicze ideowo-moralne.

Obecność licznych oddziałów wojskowych w 1945 i 1946 r., a nawet jeszcze w 1947 r. zdecydowanie ujemnie wpływała na kształtowanie się stosunków bezpieczeństwa w wsi i hamowała proces stabilizacji osadnictwa. Choć współpraca władz polskich z władzami wojskowymi była na ogół dobra, komisje mieszane regulowały bowiem sporne problemy wkładając rzeczywiście wiele wysiłku w jak najpomysłniejsze ułożenie wzajemnych kontaktów, a dowództwo wojskowe nieraz sięgało do najbardziej radykalnych środków, by utrzymać właściwą dyscyplinę³⁹, to jednak nie udało się całkowicie opanować nadużyć i samowoli poszczególnych jednostek⁴⁰.

Dla osadników polskich szczególnie dotkliwe były wszelkie poczynania, godzące w trwałość posiadania otrzymanych nieruchomości i ruchomości poniemieckich. Pomijam tu oczywiście sprawy bardziej drastyczne, niezbyt zresztą liczne wypadki zabójstw⁴¹.

³⁷ URM, BSOP 245/23. Referat P. Rybickiego, *W sprawie zespalania się poszczególnych grup ludności na Ziemiach Odzyskanych*. Komisja Socjologiczna IV Sesji Rady Naukowej dla Zagadnień Ziemi Odzyskanych.

³⁸ AAN, MIP I, 30. Stenogram Zjazdu naczelników wojewódzkich Urzędów Informacji i Propagandy, 9—11.IV.1946.

³⁹ AAN, MZO, Dep. Inspekcji 270/6/9/21. Sprawozdanie sytuacyjne wojewody szczecińskiego, VII.1946. AAN, MZO, Dep. Inspekcji 270/6/8/1. Sprawozdanie z inspekcji starostwa Białogard, 12—14.VIII.1946; *Ibidem*, 270/6/8/8/8. Meldunek starosty gryfickiego, 20.X.1946, także 270/6/9/21. Sprawozdanie z inspekcji pow. Koszalin, 25.IV—2.V.1946. WRN, Os. r. 36, p. 16. Protokoły komisji w sprawie zajmowania osiedli i majątków przez Armię Czerwoną, III—IV.1946, także p. 2. Sprawozdanie referatu osadnictwa Słupsk, VIII.1946; *Ibidem*, Og. r. 1, p. 10. Sprawozdanie delegacji z wizyty w sztabie marsz. Rokossowskiego r.V.1946, także p. 7. Sprawozdanie sytuacyjne pełnomocnika Rządu, Sławno, V.1946.

⁴⁰ AAN, MZO, Dep. Inspekcji 270/6/3/19. Sprawozdanie wojewody szczecińskiego, III.1946; *Ibidem*, 270/6/8/7. Sprawozdanie starostwa Sławno, 3—9.IX.1946.

⁴¹ Por. AAN, MZO, Dep. Insp. 270/6/9/20. Sprawozdanie wojewody szczecińskiego, IX.1946. 9 zidentyfikowanych wypadków zabójstwa; także 270/19/57, XI.1946 — 7 wypadków.

Wszystko to wywoływało zniechęcenie i rozgoryczenie⁴². Osadnicy wielokrotnie stwierdzali, że w takich warunkach nie mogą żyć i jeśli nie nastąpi zmiana, opuszczą swe gospodarstwa⁴³. Bardziej poszkodowani czynili to od razu⁴⁴.

Nie trzeba zaznaczać, że w takiej sytuacji stosunek ludności polskiej do stacjonujących wojsk kształtował się dość różnie⁴⁵, co znów poważnie odbijało się na nastrojach i atmosferze politycznej panującej na wsi⁴⁶. Nieufności były zresztą czasem wzajemne⁴⁷, a obecność ludności niemieckiej stwarzała źródła przejściowych konfliktów. Zdarzało się, iż Niemcy szukali u żołnierzy radzieckich obrony przed nie zawsze zgodnymi z prawem poczynaniami osadników. W stosunku niektórych Polaków i żołnierzy radzieckich do Niemców tkwiło wiele z „moralności Kalego” — każdy uważał tylko siebie za uprawnionego do korzystania z profitów zwycięstwa. Sytuacja taka niekorzystnie wpływała na proces stabilizacji osadnictwa polskiego⁴⁸.

Przełom w stosunkach między ludnością polską i stacjonującymi oddziałami wojskowymi począł się zarysowywać jesienią 1946 r. Z wielu instancji powiatowych sygnalizowano zmniejszanie się ilości wykroczeń i powolną normalizację kontaktów między stacjonującymi wojskami a osadnikami⁴⁹. Niektóre oddziały właśnie w tym czasie opuściły Pomorze Zachodnie⁵⁰. Na miejsce odchodzących przybywały nowe, było ich jednak mniej i składały się nie z frontowców, lecz młodych poborowych, wśród których łatwiej można było utrzymać dyscyplinę⁵¹.

⁴² Szerzej AAN, Pełn. t. 13, cz. II. Sprawozdanie delegacji Dep. Osiedleńczego MZO z chłonności osadniczej Pomorza Zachodniego. AAN, MZO, 270/6/9/21. Sprawozdanie wojewody szczecińskiego, VII.1946; SKW, Sekret. nr 1. Sprawozdanie KW PPR, X—XI.1946 oraz liczne sprawozdania i meldunki terenowe.

⁴³ WRN, Os. r. 36, p. 16. Protokoły komisji objeżdżającej teren dla zbadania sprawy zajmowania osiedli i majątków przez Armię Czerwoną, III—IV.1946; Ibidem, p. 2. Sprawozdanie ref. osadnictwa Miastko, VII.1946. WAPSzcz, PUR, Gryfice 36, t. 8. Pismo oddz. do oddz. wojewódzkiego 25.III.1946; Ibidem, Szczecinek 4. Sprawozdanie z osadnictwa, II.1946. AAN, MZO, Dep. Insp. 270/6/8/8. Sprawozdania z inspekcji i meldunki, pow. Gryfice.

⁴⁴ WAPSzcz, PUR, Gryfice 36, t. 8. Pismo oddziału do oddziału wojewódzkiego, 25.III.1946; Ibidem, Koszalin 18, t. 8. Sprawozdanie oddziału, I.1946, XI.1946.

⁴⁵ AAN, MZO, Dep. Inspekcji. Sprawozdania wojewody szczecińskiego, 270/6/9/21, V, VII.1946; także 270/6/9/19. Sprawozdanie z inspekcji starostw woj. szczecińskiego, V.1946. WRN, Og. r. 1, p. 7. Sprawozdanie pełnom. Rządu Sławno, II.1946. SKW, Org. Spraw. 4/II. Protokół posiedzenia KP PPR Gryfino, 16.V.1946, WAPSzcz, PUR, Koszalin 18. Sprawozdanie Oddziału PUR, VI.1946.

⁴⁶ SKW, Org. Spraw. 6. Sprawozdanie instruktora z pow. Sławno, 21.VIII.1946; Ibidem, 11. Sprawozdanie KP PPR Gryfice 26.X.1946.

⁴⁷ AAN, MZO, Dep. Inspekcji 270/6/9/21. Sprawozdania wojewody szczecińskiego, VII.1946, X.1946. Żołnierze mieli żal do społeczeństwa polskiego tłumacząc, iż „polskie pany nami gardzą”; por. też WAPSzcz, PUR, Koszalin 18. Sprawozdanie oddziału, VI.1946.

⁴⁸ AAN, MZO, 270/6/9/21. Sprawozdanie wojewody szczecińskiego, V.1946.

⁴⁹ Sprawozdania wojewody szczecińskiego, IX.1946 (270/6/9/20), X.1946 (270/6/9/21), I.1947 (270/19/58), III.1947 (270/19/56), VI.1947 (270/19/58).

⁵⁰ WRN, Os. r. 36, p. 2. Sprawozdanie referatu osadnictwa Stargard, VI.1946, Miastko, VIII.1946; AAN, MZO, Dep. Inspekcji 270/6/8/4. Sprawozdanie inspekcji starostwa Choszczno, 6—9.XI.1946; Ibidem, 270/19/58. Sprawozdanie wojewody szczecińskiego, I.1947.

⁵¹ AAN, MZO, 270/19/58. Sprawozdanie wojewody szczecińskiego, I. 1947, także 270/19/56, III.1947.

Opanowanie sytuacji w oddziałach wojskowych poza tym, że bezpośrednio przyczyniło się do zdecydowanego polepszenia bezpieczeństwa życia i mienia osadników, pośrednio wpływało także na zahamowanie działalności band rabunkowych, które często występowały w wojskowych mundurach, licząc iż w ten sposób napady pozostaną bezkarne. Statystyka — bardzo niepełna, ponieważ ludność nagminnie nie składała meldunków w MO⁵² — wykazuje znaczne nasilenie przestępczości na terenie Pomorza Zachodniego. W niektórych miesiącach ujawnione wypadki morderstw i podpałów liczono w dziesiątki, napady rabunkowe i kradzieże w setki⁵³. Grasowały kilkunastoosobowe uzbrojone bandy rabunkowe, które terroryzowały całe wsie⁵⁴. Gospodarstwa położone w pobliżu lasów, kolonie oddalone od wsi pozostawały najczęściej niezamieszkałe. Osadnicy z zagrożonych okolic opuszczali gospodarstwa, poszukując względnego przynajmniej bezpieczeństwa.

Wzrost bandytyzmu, zrozumiały w ówczesnych warunkach, nasilenie wypadków kradzieży, często popełnianych przez ludzi doprowadzonych do ostateczności (repatrianci z Syberii, przesiedleni z „Akcji W”⁵⁵) — były to zjawiska uniemożliwiające, a przynajmniej znacznie utrudniające stabilizację życia na wsi. Ciągły stan zagrożenia mienia i życia hamował narastanie więzi z nowym środowiskiem, wzmagał nastroje tymczasowości. Tak samo należy oceniać zjawiska, z pozoru tylko znacznie mniej istotne — wszelkiego typu przestępstwa gospodarcze. „Szaber”, tajne „bimbrownie”, spekulacja zbożem, nielegalny handel, przemyt — w równym chyba stopniu co bandytyzm stwarzały klimat „Dzikiego Zachodu” i uniemożliwiały normalizację stosunków społecznych.

Odrębny problem stanowiły akcje sabotażowe ludności niemieckiej. Jakkolwiek nieczęsto, zdarzały się jednak wypadki podpałów⁵⁶, trucia inwentarza⁵⁷, czy nawet wystąpień zorganizowanych grup⁵⁸. W tym

⁵² AAN, MZO. Sprawozdania wojewody szczecińskiego, 270/6/9/21, V.1946.

⁵³ Cytowane sprawozdania wojewody szczecińskiego:

Rok	Miesiąc	Morderstwa	Podpalenia	Napady rabunkowe	Kradzieże
1946	V	16	1017		
	VI	22	b.d.	18	b.d.
	VII	37	b.d.	353	
	IX	36	b.d.	554	
1947	XI	28	25	65	715
	I	22	—	13	632
	V	12	—	26	759
	VI	8	—	19	1145

Wzrost liczby ujawnionych wypadków nie oznaczał oczywiście zawsze wzrostu przestępczości, lecz mógł wynikać częściowo z lepszej pracy organów bezpieczeństwa. Por. także SKW, Org. Spraw. 4/II. Protokół konferencji wójtów i sekretarzy gmin pow. Słupsk, 4.I.1946. Wypowiedzi prokuratora.

⁵⁴ Sprawozdania wojewody, I.1947; także liczne terenowe sprawozdania.

⁵⁵ AAN, MZO, 270/6/9/19. Sprawozdanie z inspekcji starostw woj. szczecińskiego V.1946. Sygnalizowano wzrost przestępczości wśród ludności przybyłej „zza Buga”

⁵⁶ SKW, Org. Spraw. 11. Sprawozdanie KP PPR, Kołobrzeg 1946.

⁵⁷ AAN, MIP, I 29. Ogólna charakterystyka powiatów, III. 1947 pow. Człuchów.

⁵⁸ WRN, Og. r. 1, p. 7. Sprawozdanie pełnomocnika Rządu, Bytów, I.1946.

nasileniu nie stanowiło to może poważniejszego zagrożenia dla osadnictwa polskiego, mimo to źle wpływało na nastroje ludności wiejskiej. Poczucie niebezpieczeństwa było bez porównania większe niż realne podstawy strachu⁵⁹.

Walkę z przestępczością utrudniała słabość aparatu milicyjnego. Nie raz stwierdzano, iż milicja jest minimalnym czynnikiem kształtowania stanu bezpieczeństwa⁶⁰. W 1946 r. wykrywano nie więcej niż około 30% zgłoszonych przestępstw⁶¹. Przypomnijmy nadto, że poszkodowani nie zawsze składali meldunki o poniesionych stratach⁶². Obawiano się odwetu przestępców i nie obdarzano zaufaniem organów bezpieczeństwa. Wojewoda szczeciński stwierdzał jasno, że wśród ludności nie ma „zaufania do sprawności i uczciwości służby bezpieczeństwa”, przy czym wynika to „z braku obiektywizmu funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej, nieumiejętności pracy, nadużywania alkoholu przez funkcjonariuszy, braku poszanowania prawa i nadużycia władzy oraz zarozumiałości funkcjonariuszy”⁶³. Zarzuty te, w różnych odmianach — kradzieże, łapownictwo — przewijają się w 1946 r. przez niemal wszystkie dokumenty dotyczące warunków bezpieczeństwa⁶⁴. Wojewoda szczeciński zmuszony był nawet wydać specjalny okólnik, zakazujący bezprawnej konfiskaty mienia rodzin osób aresztowanych⁶⁵. Zwracano uwagę, że władze bezpieczeństwa niekiedy źle traktują osadników, zwłaszcza repatriantów.

Powyzsze czynniki poza tym, że umożliwiały działalność elementów przestępczych, wpływały ujemnie na nastroje wsi i także hamowały elementy stabilizacji. Osadników nie interesowały obiektywne przyczyny istnienia takiego stanu — braki zaopatrzenia, poważne trudności kadrowe etc. Postępowanie poszczególnych funkcjonariuszy milicji i urzędów bezpieczeństwa podrywało w ich oczach autorytet władzy, kazało wątpić w jej siłę, a nawet i trwałość. Rykoszetem odbijało się to także na autorytecie partii rządzących, przede wszystkim PPR, niezależnie od tego, że MO nie zawsze wówczas była powiązana ideologicznie i organizacyjnie z partią, i PSL miało pewne wpływy w Milicji⁶⁶.

W takiej sytuacji oczyszczenie aparatu bezpieczeństwa stawało się

⁵⁹ AAN, MZO, 270/6/26. Sprawozdanie z inspekcji referatu osadnictwa, Słupsk 26—31.X.1946.

⁶⁰ AAN, MZO, 270/6/9/21. Sprawozdanie z inspekcji Pomorza Zachodniego w sprawie chłonności osadniczej terenów wiejskich, 23.V.1946.

⁶¹ Sprawozdanie wojewody szczecińskiego, III.1946 — 24,7%, V.1946 — 33%.

⁶² Ibidem, także I.1947.

⁶³ Sprawozdanie wojewody, III.1946.

⁶⁴ AAN, MZO, 270/6/9/21. Cyt. Sprawozdanie z chłonności AAN, MIP, I, 30. Stenogram Zjazdu Naczelników Wojewódzkich Urzędów Informacji i Propagandy, 9—11.IV.1946; także I 29. Ogólny rzut polityczno-społeczny na sprawy Pomorza Zachodniego, 21.III.1946; także II, 56, 364. Sprawozdanie Woj. Urzędu Informacji i Propagandy, IV.1946. SKW Sekret. Sprawozdanie KO PPR Pomorze Zachodnie, I.1946; por. także liczne sprawozdania terenowe i skargi ludności, zwłaszcza wiejskiej na postępowanie funkcjonariuszy MO — AAN, MZO, 270/10/24,25, 270/6/8/11, 270/6/3; SKW, Org. Koresp. 2.

⁶⁵ WAPSzcz, PUR Złotów 16, p. 1. Okólnik z 4.X.1946.

⁶⁶ SKW, Org. Spraw. 4/II. Protokół egzekutywy KP PPR Łobez, 14.VI.1946; Ibidem, Doniesienie KP PPR Stargard, III.1946; także 4/I. Protokół zebrania KP PPR Gryfino, 16.V.1946; Ibidem, Protokół posiedzenia PK PPR Bytów, 24.I.1946. SKW, Org. Koresp. 2. Zażalenie pracownika MO w Świnoujściu, 20.III.1947.

nieodzwonne. W połowie 1946 r. przeprowadzono weryfikację kadr milicji. Nie wszędzie przyniosło to radykalne zmiany, ale od tego czasu obserwowane się wyraźną, choć w jednych powiatach szybszą, w innych wolniejszą, normalizację pracy MO⁶⁷. Problem Urzędów Bezpieczeństwa był bardziej skomplikowany⁶⁸. Stwierdzano i tu poprawę, ale w zasadzie przez cały okres nie cieszyły się one autorytetem w oczach znacznej większości osadników. Styl pracy Urzędów⁶⁹ pogłębiał niechęć, spowodowaną rolą, jaką przyszło im odgrywać w toczony walce politycznej.

Wobec szczególnego nasilenia przestępczości na Pomorzu Zachodnim i niedojrzałości aparatu bezpieczeństwa, szczególną rolę miała tu do odegrania Ochotnicza Rezerwa Milicji Obywatelskiej (ORMO). Na Ziemiach Odzyskanych poprzedziła ją organizacja Straży Obywatelskich, powołanych w marcu 1946 r. w gminach wiejskich i miastach wydzielonych w celu współdziałania z MO i UB w zapewnieniu bezpieczeństwa, pomocy i obronie w razie zagrożenia współobywateli⁷⁰. W niektórych obwodach straże wiejskie istniały już w 1945 r.⁷¹

Wbrew temu, czego można było oczekiwać, osadnicy początkowo niezbyt chętnie zgłaszali się do ORMO. W początkach czerwca 1946 w ówczesnym okręgu szczecińskim formacja ta liczyła 1821 członków⁷². Szybki wzrost — o około 2000 osób — nastąpił dopiero w okresie bezpośrednio poprzedzającym referendum, kiedy członkowie PPR licznie wstępowali do ORMO⁷³. Wtedy też ORMO miała dość poważne sukcesy⁷⁴.

Ponowny poważny rozwój organizacji — po pewnych trudnościach jesienią 1946 r.⁷⁵ — przyniosły wybory. W styczniu 1947 r. ORMO liczyła 7236 osób (5805 zatwierdzonych), w tym 3743 członków PPR, 945 — PPS, 645 — SL, 40 — SD, 890 bezpartyjnych, z czego 245 zetwu-

⁶⁷ AAN, MZO, 270/19/58. Sprawozdanie wojewody szczecińskiego, I.1946. SKW, Sekret. 1. Sprawozdanie KW PPR w Szczecinie, II.1947. AZHP, IV, A-I/156, nr 19. Sprawozdanie KW PPR Szczecin, X.1946 i sprawozdania starostw.

⁶⁸ Cyt. wyżej sprawozdanie KW PPR w Szczecinie, X.1946. SKW Org. Spraw. 4/I. Sprawozdanie KP PPR Chojna, VIII.1946.

⁶⁹ Skarżono się na nadużycia władzy, bezpodstawne areszty, zabieranie inwentarza i mebli osadnikom. Por. SKW, Org. Spraw. 4/I. Notatka z pow. Choszczno (1946). AAN, MZO, 270/6/8/1. Sprawozdanie z inspekcji starostwa Białogard, 12—14.VIII.1946, także 270/6/8/7. Sprawozdanie z inspekcji starostwa Sławno, 3-9.IX.1946.

⁷⁰ URM, Akta wicepremiera Gomułki, 3/1. Wyciąg z posiedzenia Rady Ministrów 14.II.1946, także Dz. Urz. MZO 1946, nr 3, poz. 50. Dekret z 1.III.1946 o straży obywatelskiej na obszarze Ziemi Odzyskanych.

⁷¹ WRN, Og. r. 1, p. 7. Sprawozdanie pełnomocnika rządu, Bytów, I.1946, Miastko, XII.1945.

⁷² AZHP, IV A-I/156, nr 13. Sprawozdanie KW PPR Szczecin V.1946.

⁷³ AZHP, IV A-I/156, nr 15. Sprawozdanie KW PPR Szczecin, VII.1846. W 21 powiatach razem z nowoprzyłączonymi 4279 osób; 95% członkowie PPR, także SKW, Sekret. 1. Sprawozdanie KW PPR Szczecin, VIII.1946; 5000 członków, głównie spośród peperowców.

⁷⁴ Cyt. Sprawozdanie KW PPR, VII.1946.

⁷⁵ We wrześniu, po przeprowadzonej częściowej weryfikacji liczba ORMO-wców spadła do 3268 osób (AZHP, IV A-III, 98f, nr 226. Sprawozdanie KW PPR Szczecin, IX.1946). Stwierdzano brak broni, niekiedy złe współdziałanie z MO, a także niski poziom członków ORMO: Org. Spraw. 11. Sprawozdania KP PPR, Białogard, VIII, XI.1946, także 4/I. Sprawozdanie KP PPR Chojna, VIII.1946 oraz 4/II. Protokół konferencji powiatowej PPR, Miastko, 30.III.1946.

emowców⁷⁶. Duży udział chłopów — 4565 osób — wskazuje na szczególne znaczenie ORMO na wsi w tym okresie. Z biegiem czasu rola ORMO malała, aż do rozbrojenia w połowie 1947 r. Na korzyść ORMO można stwierdzić, że następstwem tego był sygnalizowany niekiedy wzrost bandytyzmu⁷⁷.

Podobne wahania były typowe dla stanu bezpieczeństwa na Pomorzu Zachodnim. Tendencja stopniowej poprawy, którą w części powiatów: Bytów, Choszczno, Drawsko, Łobez obserwowano już w styczniu, lutym i marcu 1946 r.⁷⁸, a która w połowie roku objęła prawie cały okręg⁷⁹, zdecydowanie załamała się w jesieni⁸⁰. W 1947 roku wahania były już znacznie mniejsze, ale i wtedy zdarzały się przejściowo okresy nasilenia przestępczości. Między innymi spowodowało je na przykład osadnictwo przesiedlonych z Lubelskiego i Rzeszowskiego. Nie miało to już jednak wielkiego znaczenia dla stabilizacji osadnictwa. Można stwierdzić, że w 1947 r. przede wszystkim na skutek wprowadzenia ostrzejszej dyscypliny w oddziałach wojskowych stacjonujących na Pomorzu Zachodnim oraz poprawy pracy aparatu bezpieczeństwa sytuacja była na tyle opamnowana, iż osadnicy, nawet na wsi, mieli w zasadzie zapewnione bezpieczeństwo życia i mienia⁸¹.

Do tej samej grupy zagadnień — wpływu, jaki warunki życia ludności wywierały na stabilizację środowiska wiejskiego — należy jeszcze zaliczyć funkcjonowanie aparatu administracyjnego. Bez normalnego i systematycznego działania władzy państwowej nie mogło być mowy o stabilizacji życia społecznego. W ówczesnej sytuacji osadnicy reagowali szczególnie silnie na niektóre, pozornie nawet mało istotne niedociągnięcia administracji. Byli oni wyczuleni przede wszystkim na wszelkie elementy „tymczasowości”, widząc w nich potwierdzenie obaw przed powrotem Niemców.

Stabilizacja władzy po roku 1945, stworzenie jej autorytetu i zaufania do niej, stanowiło problem niezmiernie skomplikowany i trudny.

⁷⁶ SKW Sekret. 1. Sprawozdanie KW PPR Szczecin, II.1947.

⁷⁷ AAN, MZO, 270/6/9. Meldunek nadzwyczajny, pow. Gryfin, 30.VIII.1947.

⁷⁸ SKW, Org. Spraw. nr 2. Sprawozdanie KP PPR Choszczno, 2.I.1946, także 11. Sprawozdanie KP PPR Łobez, III.1946, także 4/II. Sprawozdanie KP PPR Łobez, V.1946; AAN, MZO, 270/6/8/4. Sprawozdania z inspekcji, Choszczno 11—28.III.1946, także 270/6/6. Inspekcja obwód Drawsko 16—26.III.1946. WRN, Og. r. 1, p. 7. Sprawozdanie pełnomocnika Rządu, Bytów, II.1946; por. też. Sprawozdanie KW PPR, III.1946, V.1946.

⁷⁹ Słupsk już od kwietnia sygnalizował stałą poprawę (WRN, Og. r. 1, p. 7. Sprawozdanie pełnomocnika, IV, VI.1946, także Os. r. 36, p. 2. Sprawozdanie ref. osiedleńczego. VIII.1946). W lipcu stwierdzono to w Kołobrzegu (AAN, MZO, 270/6/8/11. Sprawozdanie z inspekcji 11—18.VII.1946), Miastku, Sławnie, Stargardzie (WRN, Os. r. 36, p. 2. Sprawozdania referatów osiedleńczych) i Szczecinku (WAPSzcz, PUR, Szczecinek 4). W sierpniu poza wymienionymi lepszy stan bezpieczeństwa sygnalizował Białogard (AAN, MZO, 270/6/8/1. Sprawozdanie z inspekcji 12—14.VIII.1946). Por. też Sprawozdania wojewody szczecińskiego, VII.1946, X.1946. Wyjątki: pow. Koszalin, Gryfice, Także WRN, Os. r. 36, p. 16. Sprawozdanie Wyzd. Osiedleńczego, VIII.1946.

⁸⁰ Sprawozdanie wojewody szczecińskiego, IX, X, X.1946, także WRN, Os. r. 36, p. 16. Sprawozdanie Wyzd. Osiedl., IX.1946. WRN, Os. r. 36, p. 2. Sprawozdania referatu osadnictwa pow. Szczecin, IX.1946, Słupsk, XI, XII.1946. WAPSzcz, PUR, og. 78, 10. Sprawozdanie oddziału Koszalin, XI.1946.

⁸¹ Sprawozdania wojewody szczecińskiego, I, II, III, IV, VI.1947.

Jednym z aspektów tej sprawy było podniesienie poziomu fachowego i moralnego urzędników. Następowало ono systematycznie⁸², choć dość powoli, tak wolno, że zwłaszcza na niższych szczeblach drabiny administracyjnej osadnicy jeszcze dość długo słabo odczuwali tę poprawę. Często podnoszono, że urzędnicy starostw, PUR, czy urzędów ziemskich źle odnoszą się do osadników, zwłaszcza do uboższych, nie interesują się ich losem, nie otaczają należytą opieką⁸³. W dziesiątkach sprawozdań padały oskarżenia o pijaństwo, łapownictwo, kumoterstwo, nadużycia władzy dla osobistych korzyści, czasem wręcz o przestępstwa. Poza tym stwierdzano nieudolność i złą pracę niektórych urzędów, także tych, które bezpośrednio kierowały osadnictwem. Zjawiska te powodowały zrozumiałe niezadowolenie osadników⁸⁴, a jeśli przy tym jeszcze wprowadzały chaos i dezorganizację w procesy osadnictwa, zdecydowanie hamowały jego stabilizację. Dlatego tak bardzo istotne były wszelkie posunięcia zmierzające do uporządkowania spraw osadniczych, usunięcia wielotorowości i sporów kompetencyjnych. Znacznie przyczyniło się do tego włączenie Urzędów Ziemskich do władz administracji ogólnej, przeprowadzone w okresie od stycznia do marca 1947 r.⁸⁵ Więcej trudności było przy realizacji zamierzonej likwidacji referatów (podreferatów) osadnictwa rolnego w oddziałach PUR i powierzenia całokształtu działań w tym zakresie władzom administracji ogólnej⁸⁶. Decyzja ta odzwierciedlała z jednej strony zmniejszenie rozmiarów osadnictwa, które zarysowało się już w tym czasie, z drugiej zaś wzmocnienie aparatu urzędniczego. Ten ostatni moment jednak przeceniono, ponieważ Szczeciński Wydział Osiedleńczy nie był przygotowany do przejęcia wszystkich spraw osadnictwa⁸⁷. Spowodowało to początkowo pewną dezorganizację, przejściową zresztą i bez szczególnie groźnych i długotrwałych następstw.

⁸² M.in. wiązało się to z poprawą warunków pracy aparatu administracyjnego. Stwierdzano w każdym razie, że zmniejsza się niezadowolenie ludności z jego działalności, AAN, MZO, 270/18/56. Sprawozdanie wojewody szczecińskiego. Także wiadomości o dobrej pracy poszczególnych urzędów. M.in. ocena pracy naczelników pow. oddziałów PUR, 9.VI.1947 WAPSSzcz, PUR, Og. 42 t. Tajne.

⁸³ AAN, MIP, II/56, 364. Sprawozdanie woj. Urzędu Informacji i Propagandy, IV.1946; także I 29. Sprawozdanie pow. Urzędu Inf. i Propagandy, X.1946. SKW, Org. Spraw. 11. Sprawozdania KP PPR, Drawsko, II, X.1946; Pyrzyce, II.1946; Chojna, 4.V.1946, także 4/II. Sprawozdania KP PPR Nowogard, V.1946 oraz 6. Sprawozdanie instruktora KW PPR z pow. Drawsko, V, X.1946. AAN, MZO, 270/6/9/19. Sprawozdanie wojewody szczecińskiego, III.1946. Na temat złego stosunku do osadników wojskowych WRN, Og. r. 1, p. 14. Korespondencja osobista wojewody, Informacja o działalności Związku Osadników Wojskowych, Szczecin 29.XI.1946. AAN, MZO, 242/18. Sprawozdanie Związku Osadników Wojskowych 5.VII—5.VIII.1946, Okręg Szczecin.

⁸⁴ SKW, Org. Spraw. 11. Sprawozdania KP PPR Człuchów, XI.1946; Chojna, IX.1946; Koszalin, IX.1946. WRN, Os. 36, p. 16. Sprawozdanie Wydz. Osiedleńczego, VIII.1946. AAN, MZO, 270/19/57. Sprawozdanie wojewody szczecińskiego, XI.1946.

⁸⁵ Rozporządzenie Ministrów Rolnictwa i Reform Rolnych, Ziem Odzyskanych i Administracji Publicznej, 25.I.1947, także AAN, MZO, 270/19/58. Sprawozdanie wojewody szczecińskiego, I.1947 oraz 270/16/23. Sprawozdanie z kontroli przebiegu zespalania b. urzędów ziemskich z władzami administracji ogólnej.

⁸⁶ Okólnik nr 46 ZC PUR z 18.IV.1947 o przekazaniu z dniem 10.V.1947 spraw osadnictwa rolnego władzom administracji ogólnej.

⁸⁷ WRN, Og. r. 1, p. 1. Odpis pisma Woj. Oddziału PUR w Szczecinie do ZC PUR, 8.V.1947. WAPSSzcz, PUR, Gryfice 37, t. 2. Sprawozdanie referatu osadnictwa, V.1947; Ibidem, Protokół kontroli przeprowadzonej w Woj. Oddziale PUR w Szczecinie, 10.V.1947.

Osobno wypadnie omówić problem najniższego ogniwa hierarchii administracyjnej — władz gromadzkich i gminnych. Ich rola w życiu wsi była szczególnie wielka, trudności zaś w odpowiedniej obsadzie urzędów wójtów i sołtysów niemniejsze. Mimo rzeczywistości wielu starań⁸⁸ proces oczyszczania urzędów w gromadach i gminach z ludzi niefachowych, nieuczciwych lub politycznie wrogich był bardzo powolny⁸⁹. Najłatwiej może przyszło wyeliminować tych ostatnich⁹⁰. Walka z przestępstwami gospodarczymi, samowolą, nadużywaniem władzy, nieodpowiednim stosunkiem do osadników, alkoholizmem etc. wymagała zmiany ogólnego klimatu, wiązała się więc z całością procesów stabilizacji życia społecznego. Oddziaływanie było bowiem wzajemne, postępowanie wójtów czy sołtysów wpływało na osadników, ale także postawy środowiska na przedstawicieli władzy państwowej. Środowiska pojętego szeroko — bo z jednej strony osadników, z drugiej zaś Milicji, Urzędu Bezpieczeństwa, starosty i urzędników starostwa, PUR, komisarza ziemskiego, nie mówiąc już o aktywie partii politycznych. Należy przy tym pamiętać i o powszechnym po wojnie obniżeniu poziomu moralnego w społeczeństwie i o dość specyficznym traktowaniu pewnych spraw, że wymienię stosunek do mienia poniemieckiego, na Ziemiach Odzyskanych. Wiele skarg na postępowanie wójtów i sołtysów miało zresztą źródło po prostu w nader skomplikowanych warunkach ówczesnego życia.

STABILIZACJA POLITYCZNA

Każde z przedstawionych tu zagadnień w mniejszym lub większym stopniu kształtowało sytuację polityczną na wsi, a ich łączny wpływ był najpoważniejszym momentem spośród wszystkich, decydujących o obliczu społecznym tego środowiska. Wśród aktywu PPR nierazdko spotykano się ze zdaniem, że nastroje polityczne na wsi byłyby lepsze, gdyby nie trudności materialne⁹¹. „Jak nam dadzą białego chleba i masło, będziemy głosować na Rząd Jedności Narodu” — oświadczyli ponoć wprost chłopci podczas zebrania przedwyborczego⁹² w jednej ze wsi powiatu kamieńskiego. Forma tego stwierdzenia jest wulgarna, ale podobny stosunek do życia politycznego obserwowano częściej. Osadnicy byli na

⁸⁸ AAN, MIP 27/I. Raport kierownika Oddz. Informacji i Propagandy pow. Kamień, 21.IX.1946. SKW, Org. Spraw. 4/I. Protokół zebrania KP PPR w Gryfinie, 16.V.1946, także 4/II. Sprawozdanie KP PPR Pyrzyce, 12.XII.1945—7.I.1946 oraz Protokół zebrania aktywu KP PPR w Koszalinie 31.III.1946, także SKW, Org. Spraw., b. nr. Protokoły z narad aktywu KP i KG PPR, 1946, Protokół odprawy sekretarzy kół, Gryfice, 28.IX.1946.

⁸⁹ SKW, Org. Spraw. 4/I. Doniesienie KP PPR Kamień do starosty, 21.II.1946; łapówki, kradzieże, nadużycia. Doniesienie komórki PPR w Trzciesku, 1946; nadużycia, pijaństwo, łapówki. Protokół zebrania koła miejskiego PPR w Dębie (1946); Protokół zebrania koła PPR w Trzciesku 10.VIII.1946. Sprawozdanie z odprawy aktywu KM i KP PPR w Koszalinie, 10.III.1946. Spraw. 4/II. Protokół zebrania koła PPR w gminie Przytor (Wolin), 27.VII.1946. Spraw. 11. Sprawozdanie KP PPR Kołobrzeg, VI.1946. Spraw. 7. Sprawozdanie instruktora KW PPR, pow. Złotów, III.1947. AAN, MZO, skargi, doniesienia: 270/6/10/23, 270/6/6, 270/19/58, 270/8/6/6.

⁹⁰ Por. niżej, s. 31.

⁹¹ SKW, Org. Spraw. 2. Sprawozdanie KP PPR Choszczno, 2.I.1946; Ibidem nr 11. Sprawozdanie KP PPR Pyrzyce, I. 1946. AZHP, IV A-III 117, nr 2. Sprawozdanie KW PPR, II.1947.

⁹² SKW, Org. Spraw. 11. Sprawozdanie KP PPR Kamień, X.1946.

ogół politycznie bierni; obojętnie, a nawet niechętnie odnosząc się do bezpośredniej agitacji⁹³, stanowili raczej przedmiot niż podmiot rozgrywanej się wówczas walki o władzę. Szczególne zaabsorbowanie sprawami bytowymi powodowało, iż w znacznie większym stopniu niż w innych rejonach kraju⁹⁴ działalność polityczną partii oceniano przez pryzmat symbolicznego konia czy krowy⁹⁵. Nie doceniając znaczenia takich spraw, jak zboże siewne, kłeska myszy, przydziały inwentarza etc. można było całkowicie utracić wpływy polityczne na wsi, umiejętnie zaś wykorzystane pozyskiwały wielu zwolenników. Działacze terenowi często też posługiwali się argumentem „konie i krowy” przy werbowaniu członków poszczególnych partii — zależało to od tego, kto na danym terenie dysponował owymi „krowami”⁹⁶.

Niewątpliwie większe możliwości wygrywania spraw bytowych posiadało PSL. Mimo iż na Pomorzu Zachodnim PSL było organizacyjnie stosunkowo bardzo słabe w pierwszych miesiącach swego działania, zdolało ono opanować wiele ogniw aparatu państwowego⁹⁷, w tym także MO⁹⁸, zwłaszcza na najniższym szczeblu gminy i gromady⁹⁹. Bez wzglę-

⁹³ WRN, Os. r. 36, p. 16. Sprawozdanie Wydz. Osiedleńczego Urzędu Wojewódzkiego, VIII.1946. AZHP, IV A-I 156, nr 19. Sprawozdanie KW PPR, IX—X.1946. AAN, MZO, 270/6/8/2. Sprawozdanie z inspekcji referatu społeczno-politycznego starostwa w Bytowie, 1946; „Każydę chętnie należałby do tej partii, od której otrzymałby jak największe korzyści materialne (przydziały UNRRA jak konie, krowy itp.). Sprawami ideologicznymi mniej albo wcale się nie interesują”; także AAN, MIP, I, 29. Sprawozdanie Oddz. Inf. i Propagandy w Miastku, III.1946. Interesujące pod tym względem są protokoły wieców odbytych na wsi przed referendum por. SKW Org. Spraw. nr 4/II; Ibidem, Sprawozdanie z propagandy, Łobez, II.1946. Protokół posiedzenia KP PPR Pырzyce, 31.III.1946. Stosunek do partii kształtował się pod wpływem nadużyć władzy przez „administrację”.

⁹⁴ AZHP, Protokół Plenum KC PPR 2.VI.1946, s. 60—61, wypowiedź H. Chełchowskiego.

⁹⁵ SKW, Org. Spraw. 11. Sprawozdania KP PPR Białogard, 31.X.1946. SKW, Org. Spraw. 4/II. Sprawozdanie KP PPR Nowogard, V.1946. Ibidem, Sprawozdanie KP PPR Złotów, IX.1946. AAN, MIP, I, 29. Ogólna charakterystyka powiatów na podstawie sprawozdań miesięcznych, woj. Szczecin, III.1947.

⁹⁶ Por. wyżej, s. 3; SKW Sekret. 1. Sprawozdanie KW PPR, I.1946 (PSL) Org. Spraw. 4/I. Protokół zebrania sekretarzy komórek PPR w Drawsku, 14.VII.1946.

⁹⁷ AZHP, Protokół Plenum KC PPR 2.VI.1946, referat Wł. Gomułki, *Aktualne zagadnienia polityczne*, s. 9. Na Pomorzu Zachodnim wpływy PSL w aparacie administracyjnym były szczególnie duże: obsadzali oni wiele starostw: Gryfice, Kamień, Stargard, Chojna, Pырzyce — starostowie (SKW, Sekret. 1, Sprawozdanie KW PPR, I.1946. SKW, Org. Spraw. 11. Sprawozdanie KO PPR Chojna, I.1946, AAN, MIP, 27/II. Sprawozdanie z inspekcji oddziału Informacji i Propagandy, Pырzyce), poza tym stanowiska wicestarostów i aparat urzędniczy (AAN, II 56, 364. Sprawozdanie Woj. Urzędu Inform. i Propagandy, V.1946: Nowogard, Kamień; także SKW, Org. Spraw. 6. Sprawozdanie instruktora KW PPR z pow. Nowogard, 2.XI.1946; Ibidem, Sprawozdanie instruktora z pow. Białogard, VI.1946 potwierdzone przez SKW, Org. Spraw. 11. Sprawozdanie KP PPR Białogard, VI, VII.1946, Gryfice 22.II.1946. PSL opanowało także Urzędy Ziemskie: SKW, Sekret. 1. Sprawozdanie KW PPR, I.1946. AZHP, IV A-1 156, nr 14. Sprawozdanie KW PPR, VI. 1946, nr 15. — VII.1946. SKW, Org. Spraw. 11. Sprawozdania instruktorów KP PPR; Białogard, I, VI, X.1946; Chojna, I.1946. SKW, Org. Spraw. 6. Sprawozdania instruktorów KW PPR pow. Chojna, 14.III.1946. Wałcz X.1946. AAN, MIP, I 29. Sprawozdanie pow. Urzędu Inform. i Propagandy, Myśliborz, X.1946. Także wpływy w PUR (Wałcz, Człuchów).

⁹⁸ SKW, Org. Spraw. 4/II. Sprawozdanie z odprawy aktywu KP PPR Stargard, 10.III.1946. Peeselowcy w MO. Spraw. 11. Sprawozdanie KP PPR Drawsko, IV.1946.

⁹⁹ SKW, Org. Spraw. 6. Sprawozdania instruktorów KW PPR pow. Łobez, 12.III.1946; Stargard, 15.VII.1946; Gryfino, VI.1946. Także Org. Spraw. 11. Sprawoz-

du na to, opinia społeczna pełną odpowiedzialność za istniejące niedomagania składała na PPR¹⁰⁰. Taki układ był oczywiście dla PSL niezwykle dogodny; będąc w opozycji i dyskontując nastroje niezadowolone wywołane trudnościami, których w ówczesnych warunkach nie można było uniknąć, stronnictwo nie wyrzekło się zarazem tych wpływów na wsi, jakie zapewniała władza. Konsekwentnie więc PSL odmawiało współdziałania we wszystkich przedsięwzięciach, które nie były popularne, ze ściąganiem świadczeń rzeczowych na pierwszym miejscu¹⁰¹, ale peeselowcy-wójtowie i sołtysi rozwijali bardzo żywą działalność organizacyjną na rzecz stronnictwa¹⁰².

PSL na Ziemiach Zachodnich mogło wykorzystywać poza trudnościami ekonomicznymi, które w całym kraju jednały zwolenników przeciwnikom Rządu¹⁰³, również i poważne opory polityce obozu demokratycznego, istniejące w środowisku repatriantów i wśród ludności autochtonicznej. Niewątpliwą tragedią życiową, jaką dla większości przybyłych z Litwy, Ukrainy i Białorusi oznaczało wyrwanie z tamtej ziemi i przeniesienie w zupełnie nowe warunki, nie mogła ich nastrajać przyjaźnie do PPR, skoro widziano w niej rzecznika obecnej sytuacji¹⁰⁴. Z czasem, po zagospodarowaniu i pewnej życiowej stabilizacji, rodzące się przywiązanie do tej, obcej przedtem ziemi, która nabierała pomału cech swojskości, miały przytępić najpierw, a potem w ogóle wyprzeć pragnienie zmian i powrotu. Na razie jednak pragnienia te, podsycane trudnymi warunkami życia, były bardzo silne, tak silne, że niekiedy plotki o rychłym wybuchu wojny znajdowały w tym środowisku chętnych słuchaczy¹⁰⁵. Było ono także bardzo podatne na wszelkie pogłoski o kolektywizacji, przyłączeniu Polski do ZSRR jako przysłówionej „17 republiki”¹⁰⁶ i inne tym podobne, niebezpieczne, bo hamujące ustabilizowanie się repatriantów w nowym otoczeniu. Szczególnie repatrianci z pozaeuropejskich republik ZSRR patrzyli na politykę PPR przez pryzmat swych urazów i jak stwierdzano byli „podatni” na propagandę PSL. Wpływy PSL wśród ludności autochtonicznej były również częściowo

zdania KP PPR: Człuchów, VII.1946; Bytów, IX.1946. Org. Spraw. 4/I. Sprawozdania KP PPR Gryfino, V.1946 oraz 4/II. Protokół egzekutywy KP PPR Łobez, 14.VI.1946. Org. Spraw. 3. Statystyka KP PPR Kamień, IX.1946.

¹⁰⁰ AZHP, Protokół Plenum KC PPR 10.II.1946, s. 43. A. Zawadzki stwierdzał, iż partia jest utożsamiana z rządem i ponosi pełne brzemie odpowiedzialności i w oczach społeczeństwa. Por. też AAN, MZO, 270/6/9/21. Sprawozdanie wojewody szczecińskiego, V.1946, które stwierdza, że ciężkie warunki pchają ludzi do PSL.

¹⁰¹ SKW, Sekret. 1. Sprawozdanie KW PPR, I. 1946; A. Dąbek, *Jeszcze o retrorycznym pytaniu „Gazety Ludowej”*. „Kurier Szczeciński” z 13.II.1946.

¹⁰² Por. np. SKW, Org. Spraw. 4/I. Sprawozdanie KP PPR Gryfino, V.1946, które stwierdza wypadki wręczania legitymacji PSL przy osiedlaniu.

¹⁰³ AZHP, IV A-I 175, 8. Stenogram przemówienia Wł. Gomułki na naradzie partyjnej delegatów na Kongres ZSch, 13.III.1946. AZHP, Protokół I Zjazdu PPR, dyskusja nad referatem E. Ochaba.

¹⁰⁴ AZHP, Protokół Plenum KC PPR, 10.II.1946, s. 46. A1. Zawadzki stwierdzał, iż na ZO PSL ma wpływy wśród repatriantów. Potwierdzają to liczne sprawozdania z całego terenu Pomorza Zachodniego, a także innych województw.

¹⁰⁵ SKW, Sekret. 1. Sprawozdanie KW PPR, I. 1946; także SKW, materiały nieuporządkowane. Wyjątek kazania, ogłoszonego, przez księdza z Goliszewa w Przyborowie pow. Kamień, I.VIII.1946.

¹⁰⁶ SKW, Org. Spraw. 6. Sprawozdanie instruktora KW PPR pow. Kamień, VI.1946; Myśliborz, IX.1946; także 4/2. Sprawozdanie KP PPR Myśliborz, b.d. (1946).

związane z jej losami bezpośrednio w czasie działań wojennych¹⁰⁷, ale w większym stopniu stanowiły one rezultat błędów popełnionych w stosunku do autochtonów przez administrację polską¹⁰⁸. Nieco inne przyczyny spowodowały popularność PSL wśród osadników wojskowych. Wynikało to z opisanych już nastrojów niezadowolenia i poczucia krzywdy, które z kolei rodziły „nienawiść do obecnego ustroju państwowego w Polsce i sympatię do PSL”¹⁰⁹.

Moment ułatwiający na wsi działalność stronnictwa legalnej opozycji trzeba widzieć w poparciu podziemia, choć nie należałoby przeceniać jego roli. Podziemie było tu znacznie słabsze niż na tzw. Ziemiach Dawnych¹¹⁰, można by powiedzieć, że praktycznie niemal nie istniało, gdyby przez swoje wystąpienia propagandowe, zdarzające się akcje terrorystyczne¹¹¹ nie zastraszało osadników, wpajając im przekonanie, że za przynależność do PPR grozi śmierć albo od razu, albo nieco później, kiedy na białym koniu przyćwalał gen. Anders¹¹². Nacisk na wsi był tak silny, że niekiedy powodował wypadki grupowego występowania z partii.

W tej sytuacji można zrozumieć rezultaty osiągnięte przez PSL w pierwszych miesiącach działania na Pomorzu Zachodnim. Stronnictwo zorganizowało się tu zresztą stosunkowo późno, zjazd wojewódzki w Koszalinie odbył się 6 stycznia, kiedy już w wielu województwach zwołano zjazdy w listopadzie i grudniu 1945 r. Bazę dla PSL stanowiło Stronnictwo Ludowe, z którego przeszły bądź całe organizacje, bądź pojedynczo,

¹⁰⁷ W. Lechowicz, *Obecna struktura rodzin wiejskich, a zrealizowana struktura gospodarstw wiejskich*. „Osadnik” nr 5 z 10—25.X.1946.

¹⁰⁸ AAN, MZO, 270/6/8/2. Sprawozdanie z inspekcji referatu społ.-polit. w Bw-towie, 15—18.VI.1946. Ważny był też moment religijny. SKW, Org. Spraw. 11. Sprawozdanie KP PPR Bytów, XI.1946.

¹⁰⁹ WRN, Og. r. 1, p. 14. Korespondencja osobista wojewody. Informacja o działalności Związku Osadników Wojskowych, 29.XI.1946. AAN, MZO, Dep. Osiedleńczy 242, t. 18. Sprawozdanie ZG Związku Osadników Wojskowych, 5.VII—5.VIII.1946; *Ibidem*, t. 22, 5.VIII—5.IX.1946. AAN, MIP, I 29. Sprawozdanie z walnego zebrania Związku Osadników Wojskowych w Myśliborzu, 8.V.1946 zwołanym dla omówienia sprawy nieuczestniczenia w pochodzie 1 majowym; *Ibidem*, Sprawozdanie pow. Urzędu Informacji i Propagandy w Myśliborzu, X.1946. SKW, Org. Spraw. 6. Sprawozdanie instruktora KW PPR Gryfino, VI.1946.

¹¹⁰ AZHP, IV A-I 156, 21. Sprawozdanie KW PPR na I konferencję wojewódzką.

¹¹¹ SKW, Sekret. 1. Sprawozdanie KW PPR, I.1946. SKW, Org. Spraw. 4/II. Sprawozdanie z odprawy aktywu PPR. *Likwidacja bandy przez UBP*. „Kurier Szczeciński” z 19.VI.1946. Zlikwidowanie bandy NSZ na terenie woj. szczecińskiego; proces rozpoczął się 24.VI. AAN, MZO, 270/6/9/19. Sprawozdanie wojewody szczecińskiego, III.1946. W lutym przemarsz trzydziestoosobowej uzbrojonej bandy; *Ibidem*, Sprawozdanie z inspekcji starostw w Nowogardzie, Swinoujściu i Choszczynie. SKW, Org. Spraw. 11. Sprawozdanie KP PPR Bytów, IV.1946. Banda NSZ (?) napadła na posterunek MO w Tuchomyślu, uzbrojeni w ckm, ulotki antypaństwowe, zrywanie afiszów. Również SKW, Org. Koresp. 2. Lista zamordowanych przez bandy „NSZ”, 24.IV.1946.

Wzmianki o działalności podziemia: SKW, Spraw. 4/I. Sprawozdanie KP PPR Gryfino, 7.I.1946. Napad na posterunek MO, Protokół napadu na gmach PPR w Białogardzie, 2.XII.1945; WRN, Og. r. 1, p. 7. Sprawozdanie starosty Sławno, IV.1946.

¹¹² AZHP, IV A-I 156, 13. Sprawozdanie KW PPR Szczecin, 12.VI.1946. SKW, Sekret. 1. Sprawozdanie KW PPR Szczecin, I.1946 SKW, Org. Spraw. 6. Sprawozdanie instruktora KW z pow. Białogard, IV.1946; Spraw. 4/I. Sprawozdanie KP PPR Gryfino, V.1946, Spraw. 4/II. Sprawozdanie KP PPR Szczecinek, 13.V.1945; *Ibidem*, Protokół zebrania osadników w gr. Pacyna, pow. Pyrzyce, 4.X.1945.

aktyw i członkowie¹¹³. Na początku 1946 r. w większości powiatów istniały już organizacje PSL¹¹⁴, liczyły ono w tym czasie około 17 000 członków¹¹⁵.

Nie dysponując wewnętrznymi materiałami PSL, nie można stwierdzić, jakie były realne wpływy Stronnictwa w środowisku wiejskim. Patrząc oczami politycznych przeciwników PSL, trzeba by przypuszczać, że wpływy te były dość znaczne¹¹⁶. Na Pomorzu miało ono dosyć wielu zwolenników, od osadników zajmujących dominujące pozycje ekonomiczne, a czasem i społeczne (wójtowie, młynarze, właściciele sklepików, restauracji etc.)¹¹⁷ po repatriantów i osadników wojskowych, na ogół znajdujących się pod względem zamożności na drugim biegunie. Cieszyło się także poparciem kleru¹¹⁸, co na wsi było bardzo istotne, a częściowo i nauczycielstwa¹¹⁹.

¹¹³ SKW, Sekret. 1. Sprawozdanie KW PPR, II.1946. AZHP, IV A-III 98a, 61. Sprawozdanie Wydz. Rolnego KW PPR, II.1946. AAN, MIP, I 29. Pismo pow. Urzędu Inform. i Propagandy, Chojna, 2.I.1946. SKW, Org. Spraw. 11. Sprawozdanie KP PPR, Bytów, II.1946; Drawsko, I.1946. AAN II 56, 364. Sprawozdanie Woj. Urzędu Inform. i Propagandy, IV.1946. Dla aktywu PPR przejście aktywu SL do PSL było zaskoczeniem, por. AZHP, IV A-I 111, nr 3. Wykaz delegatów do Rady Naczelnej SL z podaniem charakterystyk (1945). Delegaci uznani jako ci, którzy z pewnością opowiedzą się za jednością stronnictwa przeszli potem (poza 1) do PSL i byli aktywistami PSL.

¹¹⁴ SKW, Sekret. 1. Sprawozdanie KW PPR, II.1946. Powiaty: Wałcz, Białogard, Chojna, Koszalin, Drawsko, Łobez, Kamień, Stargard, Kołobrzeg, Gryfice, Szczecin, ponadto oddzielne organizacje w pow. Nowogard, Choszczno, Myśliborz, Gryfino, Pyrzyce, Szczecinek. W Szczecinku, Wałczu, Myśliborzu, Gryfinie, Łobezie zjazdy powiatowe odbyły się w marcu. SKW, Sekret. 1. Sprawozdanie KW PPR, III.1946. O organizacji, liczebności i działalności PSL w powiatach por. Sprawozdania: SKW, Org. Spraw. 11. Sprawozdania KP PPR 1946; Choszczno, I, III, IV; Gryfice, II, III; Pyrzyce, II, Kołobrzeg, I; Koszalin, III; Kamień, 4.III; Drawsko, III; Gryfino, I; Łobez, II, III; Drawsko, XII.1945, I.1946. 13.I. Zjazd Spraw. 4/II. Sprawozdania KP PPR Sławno, 30.IV.1946; Koszalin, I.III—1.IV.1946; Pyrzyce, I.1946. Także Spraw. 6. Sprawozdania instruktorów KW PPR Białogard, IV.1946. WRN, Og. r. 1, p. 7. Sprawozdania pełnomocników Rządu, Bytów II.1946 (w ostatnim tygodniu powstało PSL); III.1946; Słupsk, VI.1946. AAN, MIP, II 56/364. Sprawozdanie Woj. Urzędu Inform. i Propagandy, IV.1946.

¹¹⁵ AAN, MZO, 270/6/9/19. Sprawozdanie wojewody szczecińskiego, III.1946; Ibidem, 270/6/9/21. Sprawozdanie, VII.1946. PSL od stycznia do wiosny gwałtowny wzrost.

¹¹⁶ Podkreślano dużą pracę PSL na wsi, por. SKW, Sekret. 1. Sprawozdanie KW PPR, III.1946, także Org. Spraw. 6. Sprawozdanie instruktora KW, Kamień, VI.1946. „Peeselowski aktyw cieszy się autorytetem na wsi, pracowali gdy jeszcze nie było mowy o referendum”. Org. Spraw. 11. Sprawozdanie KP PPR Gryfice, 3.III.1946. AAN, MIP, I 30. Stenogram zjazdu Naczelników Wojewódzkich Urzędów Informacji i Propagandy, 9—11.IV.1946.

¹¹⁷ SKW, Org. Spraw. 4/I. Protokół zebrania sekretarzy kół PPR w Drawsku, 14.VII.1946.

¹¹⁸ Przede wszystkim księża w tym czasie odczytywali list papieski z 17.I.1946 do I Zjazdu biskupów na Jasnej Górze, zawierający silne akcenty antypaństwowe. Poza sprawą konkordatu, nowego prawa małżeńskiego poruszono w nim sprawę repatriantów. „Ze wschodnich ziem płyną ku zachodnim kresom tłumy ludzi dotkniętych nieraz ciężkim losem, bolejących nad opuszczonym mieniem”, polecając szczególnie krzepić wśród nich wiarę (AZHP, IV A-I 94, 51). List ten wykorzystywano w agitacji przeciw PPR. Por. SKW luźne materiały, notatka Echa istu papieskiego w terenie. O wrogich wystąpieniach kleru por. SKW, Org. Spraw. 4/I. Sprawozdanie o stanie propagandy obwód Choszczno, 12.XI.1945.

¹¹⁹ AAN, MIP I, 31. Przemówienie Naczelnika Woj. Urzędu Informacji i Pro-

Sprzyjający moment dla rozwoju PSL na Pomorzu Zachodnim stanowiła słaba jeszcze w tym okresie praca organizacyjna i ideologiczna PPR na wsi. Co prawda podnoszono wówczas, że w całym kraju „partia nie dociera do wsi”¹²⁰, tu jednak sytuacja winna być inna. W pierwszych miesiącach po objęciu Pomorza Zachodniego PPR odgrywała bardzo poważną rolę w tworzeniu podstaw polskiej władzy i osadnictwa. Stosunkowo szybko zorganizowano komitety partyjne w wielu powiatach¹²¹, które wtedy, kiedy to było konieczne, nie tylko pomagały instytucjom prowadzącym osadnictwo, ale nawet zastępowały te instytucje¹²². Przybywający osadnicy stykali się wówczas z PPR w najbardziej codziennych sytuacjach, szukali w partii pomocy i oparcia w swych kłopotach bytowych. Jednocześnie zdawano sobie — mniej lub więcej jasno — sprawę z tego, że to PPR jest tą siłą polityczną, która gwarantuje granice na Odrze i Nysie. Fakt ten, jak stwierdzał Wł. Gomułka, stanowił w ogóle jedną z przyczyn tego oparcia, jakie miał Rząd w społeczeństwie¹²³, ale na Ziemiach Odzyskanych była to pierwsza litera abecadła politycznego. Osadnicy, którzy związali swój byt z przynależnością Ziemi Zachodnich do Polski musieli przede wszystkim pragnąć stabilizacji obecnego stanu. Jeśli nawet z innych przyczyn byli oni nieufnie nastawieni do programu, który reprezentowała PPR, problem granic zachodnich poważnie neutralizował te nastroje. Z istniejących dwóch sprzecznych racji, niechęć mogła dominować w uczuciach i wysuwać się na pierwszy plan w życiu społecznym, ale zrozumienie interesu narodowego czy osobistego przesądzało o ogólnym poparciu udzielonym obozowi demokracji. Przypomnę to, co pisałam o nastrojach niezadowolenia spowodowanych trudnościami materialnymi; jakie by nie były silne, nie przekreślały podstawowego faktu, iż znacznej części rolników osiedlenie na Ziemiach Zachodnich przyniosło awans materialny, o jakim nie marzyli. Inna sprawa, że nie wszyscy osadnicy byli przekonani o tym, że ziemie te pozostaną w Polsce¹²⁴, stąd właśnie niektórzy byliby nawet gotowi dalej szukać mitycz-

pagandy w Szczecinie, E. Grzybowskiego na krajowym zjeździe naczelników, 17.XI.1946.

¹²⁰ Cyt. przemówienie Wł. Gomułka na naradzie przed Zjazdem ZSch, 13.III.1946, także AZHP, Protokół I Zjazdu PPR, s. 71. Podsumowanie E. Ochaba; w 2/3 gmin brak komitetów, słaby aktyw, niedocenywanie pracy na wsi.

¹²¹ AZHP, IV A-I 106, nr 13. Sprawozdanie KO PPR, 30.VI.1945. Zorganizowano KP w powiatach: Białogard, Bytów, Chojna, Człuchów, Sulęcín, Gubin, Gorzów, Gryfino, Kostrzyn (Frankfurt), Lębork, Łobez, Kołobrzeg, Koszalin, Miastko, Myślibórz, Sławno, Słupsk, Stargard, Pyrzyce, Szczecin, Piła, Wałcz, Złotów i Trzcianka. Także AZHP, IV A-III, 64, nr 25. Stan organizacyjny PPR na Pomorzu Zachodnim, 9.VII.1945. AZHP, IV A-I 106, 21. Wykaz KP i obsada personalna 9.VII.1945: Stargard, Białogard, Bytów, Koszalin, Kołobrzeg, Miastko, Sławno, Szczecinek, Kostrzyn, Gorzów, Chojna, Człuchów, Piła, Trzcianka, Wałcz, Złotów, Gryfice, Słupsk, Łobez. Por. też SKW, Org. Spraw. 4/II. Sprawozdanie miesięczne KP PPR Koszalin, 21.VI.1945. 10.V. przybyła grupa operacyjna z Gniezna. Szerzej N. Kołomejczyk PPR 1944—1948, Warszawa 1965.

¹²² Ibidem. Por. też AZHP, IV A-III 106. Sprawozdania z powiatów 20.IX.1945.

¹²³ AZHP, Protokoły Plenum KC PPR, 20—21.V.1945; Ibidem Protokół Plenum KC PPR, 11—12.VII.1945. „Na punkcie stosunku do naszych granic zachodnich pozycja angielska nie przyczyni się do wzmocnienia pozycji polonijnych elementów w kraju”.

¹²⁴ AZHP, IV A-III 98, nr 37. Sprawozdanie Wydz. Rolnego KW PPR, I. 1946. SKW, Org. Spraw. 4/II. Protokół Zjazdu Pow. PPR Świnoujście, 26.V.1946. WRN, Ogr.1. p. 7. Sprawozdanie pełnomocnika Rządu, Sławno III.1946.

nego szczęścia w legendarnej „dolarami płynącej” Ameryce¹²⁵. Był to bardzo szczególny spłot sprzecznych uczuć i racji, który w konsekwencji powodował atmosferę wyczekiwania i niestabilizowania. Przy tym „kapitał polityczny”, jakim PPR dysponowała na wsi na Ziemiach Odzyskanych przez długi czas pozostawał prawie niewykorzystany. Przyczyną były przede wszystkim trudności w pracy organizacyjnej, bo trudno mówić o brakach pracy ideologicznej, umiejętności dotarcia do chłopów itp., kiedy partia w styczniu 1946 r. opanowała „25% terenu”¹²⁶, według ówczesnego określenia KW PPR. Wynikało to z braku środków lokomocji, małej liczebności aktywu partyjnego, ogromu zadań¹²⁷. Wynik był jednak taki, że kiedy PSL podejmowało ofensywę, PPR miała wówczas na wsi (w okręgu szczecińskim) 1600 członków skupionych w 113 kołach¹²⁸ (por. tabl. 1). Partia działała jedynie w 70% gromad¹²⁹. Liczby te mówią same za siebie i w pewnym stopniu obrazują ideologiczny zasięg wpływów PPR na wsi. Nie jest już nawet istotne i to, że poziom ideologiczny części ludzi należących do Partii, nawet aktywistów był czasem niski¹³⁰, a ich poziom moralny nieraz budził zastrzeżenia. Podnoszono wielokrotnie, że zdarzające się niekiedy nadużycia i pijaństwo, nagminne wówczas, które nie ominęło i członków PPR, poważnie obniżało autorytet partii; radykalnie też przeciwdziałano temu¹³¹. Wiadomo, że obok wielu wypróbowanych, świadomych komunistów mogli się przejściowo znaleźć w partii ludzie najzupełniej przypadkowi, którzy niekiedy nawet nie ukrywali, że zaprowadziła ich do PPR perspektywa kariery i materialnych korzyści¹³².

Obok PPR, ze stronnictw politycznych zaliczanych do bloku demokratycznego, działało jeszcze na wsi SL; PPS w zasadzie nie posiadała zupełnie wpływów w tym środowisku¹³³. Rola PPS na wsi była pośred-

¹²⁵ SKW, Org. Spraw. 11. Sprawozdanie KP PPR Gryfino, 3.X.1946. SKW.

¹²⁶ SKW, Sekret. Sprawozdanie KW PPR I.1946; por. też SKW, Org. Spraw. 6. Sprawozdanie instruktora KW, pow. Gryfino, I.1946. Pismo naczelnika Wyzd. Społ.-Polit. do KW PPR, 18.IV.1946. Spraw. 4/II. Wniosek KP Myśliborz w sprawie propagandy, 28.I.1946.

¹²⁷ Ibidem. Także AZHP, IV A-I, 21. Sprawozdanie KW PPR na I Konferencję Wojewódzką PPR, s. 1. Brak aktywu był tak wielki, że w pierwszych miesiącach swej działalności KW kierował do powiatów na stanowiska sekretarzy powiatowych ludzi, którzy dopiero wstępowali do partii. Por. też SKW, Org. Spraw. 4/I. Sprawozdanie KP PPR Choszczno, 2.I.1946; Protokół pow. zjazdu PPR w Dębnie, 1.I.1946; Protokół zebrania aktywu pow. PPR w Choszcznie, 5.V.1946. Spraw. 11. Sprawozdanie KP PPR w Dębnie, I.1946, także 4/II. Sprawozdanie KP PPR Lobeż, II.1946.

¹²⁸ AZHP, IV A-I 164 1 1,2. Ankiety statystyczne woj. szczecińskiego IX—XII. 1945; por. także AZHP, IV A-III 106, nr 34. Sprawozdania z powiatów, 20.IX.1945.

¹²⁹ SKW, Sekret. 1. Sprawozdanie KW PPR, I.1946.

¹³⁰ SKW, Org. Spraw. 11. Sprawozdanie KP PPR Gryfino, II.1946 SKW, Sekret. 3. Sprawozdania z powiatów, XII.1946 (doniesienia polit.). Wypowiedzi publiczne terenowych aktywistów: „tak będzie jak zechce PPR, a Rząd składa się wyłącznie z PPR”; „PPR dąży do kołchozów, a kto nie wstąpi do PPR wszystkich powystrzelam”; „Polska po wyborach zostanie przyłączona do ZSRR, będą kołchozy”.

¹³¹ Zestawienie terenowych sprawozdań świadczących o walce z podobnymi zjawiskami na Pomorzu zajęłoby ponad 1 stronę.

¹³² SKW, Org. Koresp. 2. Raport Wyzd. Pol.-Wych. IV oddziału WOP w Kołobrzegu, 10.IV—10.V.1946.

¹³³ SKW, Org. Spraw. 4/I. Sprawozdanie KP PPR Gryfino, 7.I.1946. SKW, Org. Spraw. 11. Sprawozdania KP PPR: Bytów, 15.IV.1945—25.III.1946; Kamień, 5.V.1946; Gryfice, VII.1946. SKW, Sekret. 2. Protokół posiedzenia egzekutywy KW

nia — poprzez współpracę z jedną z dwóch partii działających w tym środowisku. Na ogół w tym okresie w sprawozdaniach KP PPR spotyka się zdania, iż PPS współpracuje z PSL. Stronnictwo Ludowe, od początku słabe, zostało częściowo rozbite przez PSL i w pierwszej połowie 1946 r., poza paroma powiatami (Nowogard, Wałcz, Drawsko), nie odgrywało żadnej roli politycznej¹³⁴. W wielu powiatach jeszcze w lipcu 1946 r. nie istniały organizacje stronnictwa, stwierdzano poza tym poważny brak aktywu. Wydaje się, że sytuacja SL była tu nawet gorsza niż w innych województwach.

Tak samo trzeba w zasadzie ocenić ówczesną działalność Związku Samopomocy Chłopskiej, który choć nie był organizacją polityczną, mógł ułatwić działanie PPR i SL na wsi¹³⁵. Pierwsze kroki ZSCh na Pomorzu Zachodnim były pełne rozmachu. Od 8 sierpnia 1945 działał w Koszalinie Komitet Organizacyjny Związku oraz odpowiednie komórki organizacyjne w 11 powiatach¹³⁶. Rozwój Związku hamowały wprawdzie brak aktywu z jednej, słabe zaludnienie z drugiej strony, ale zainteresowanie osadników było dość duże, domagali się zwłaszcza tworzenia gminnych spółdzielni Samopomocy Chłopskiej¹³⁷. Jesiennie-zimowe miesiące 1945 r. przyniosły też dość szybki wzrost ZSCh. W listopadzie organizacja ta skupiała około 10 000 członków, zorganizowanych w 189 kołach gromadzkich¹³⁸, w grudniu 15 394 członków¹³⁹, w styczniu 1946 roku 19 415¹⁴⁰. Otwierano poza tym gminne spółdzielnie: w listopadzie działało 22, w grudniu 54, w styczniu już 67. Wzrost spółdzielni bardzo był istotny, skoro, według oceny KW PPR, stosunek osadników do ZSCh kształtował się pod wpływem spraw materialnych¹⁴¹. Zwłaszcza pierwsze

PPR i PPS, 2.VII.1946. Są wypadki (Gryfice, Stargard), że PPS popiera PSL. AZHP, IV A-I 183, 24. Raport Kier. Oddz. Inf. i Propagandy w Kamieniu, 13.V. 1946. KW PPR w lutym 1946 stwierdzał, że współpraca z PPS dobra (SKW, Sekret. 1), w marcu się pogorszyła (ibidem). Zagadnienia linii politycznej PPS nie omawiam, nie wiąże się ono z tematem.

¹³⁴ AAN, MZO, 2706/9/21. Sprawozdanie wojewody szczecińskiego, III.1946; Ibidem, 270/6/9/21. Sprawozdanie, VII.1946. SKW, Sekret. 1. Sprawozdania KW PPR, I.1946, II.1946, III.1946 (nawet tam gdzie liczebnie silne, słabo działa). Także sprawozdania terenowe. Był to problem w skali ogólnopolskiej. Na plenum KC PPR w czerwcu 1946 postulowano pomoc dla SL (AZHP, Protokół Plenum KC PPR, 2.VI.1946, s. 22).

¹³⁵ AZHP, Protokół Plenum, KC PPR, 11—12.VII.1945, s. 12, także protokół Plenum 10.II.1946, s. 14, wypowiedź Fedeckiego.

¹³⁶ AZHP, IV A-III 65, 11. Sprawozdanie Woj. Komitetu Organizacyjnego ZSCh, 16.VIII.1945. W pow. Białogard 10 kół. 120 członków, 3 gminne spółdzielnie. W pow. Szczecinek 7 kół.

¹³⁷ Ibidem, także AZHP, IV A-III 64, nr 14. Sprawozdanie Wydz. Rolnego KW PPR X—XI 1945.

¹³⁸ AZHP, IV A-III 64, nr 14. Sprawozdanie Wydz. Rolnego KW PPR, X—XI. 1945. 5415 członków, 181 kół gromadzkich, 13 zarządów gminnych, 13 stałych zarządów powiatowych: Szczecinek, Drawsko, Stargard, Gryfice, Łobez, Koszalin, Białogard, Myśliborz, Wałcz, Kołobrzeg, Nowogard, Szczecin, Chojna. Dwa zarządy tymczasowe: Gryfino, Kamień, dwa w stadium organizacji: Choszczno, Pyrzyce; por. też AZHP, IV A-III 65, nr 2. Sprawozdanie Wydz. Rolnego KO PPR po linii ZSCh, 20.X.1945: 3195 członków, którzy wstąpili na Pomorzu Zachodnim, 700 z legitymacjami z „Polski Centralnej”, 6000 bez legitymacji. Kół 189, zarządów gminnych 51, 33 w stadium organizacji.

¹³⁹ AZHP IV, A-III 98, nr 6. Sprawozdanie Wydz. Rolnego KW PPR, XII.1945.

¹⁴⁰ AZHP IV, A-III 98, nr 37. Sprawozdanie Wydz. Rolnego KW PPR, I.1946.

¹⁴¹ SKW, Sekr. 1. Sprawozdanie KW PPR dla KC PPR, I.1946. Także SKW, Org. Spraw. 4/I. Sprawozdanie KP Gryfino, V.1946.

przydziały koni wzmocniły autorytet Związku. Mimo to z początkiem 1946 r., w ZSCh zarysowały się elementy kryzysu organizacyjnego. Odbijało się to w pewnym zahamowaniu wzrostu liczby członków¹⁴². Przyczyną kryzysu był przede wszystkim częściowy rozkład wojewódzkich i powiatowych władz Związku, między innymi pod wpływem nacisku PSL¹⁴³. PPR skierowała wówczas kilku aktywistów do pracy w ZSCh, zreorganizowano zarząd wojewódzki i zarządy powiatowe¹⁴⁴. Jednak rola tej organizacji na wsi, tak polityczna, jak zwłaszcza gospodarcza była nadal niewielka¹⁴⁵. W sprawach gospodarczych ujawniono nadużycia, co oczywiście nie przysparzało ZSCh autorytetu wśród osadników.

Próby reorganizacji i ożywienia ZSCh wiązały się z szerszym zespołem działań podjętych przez PPR w lutym i marcu 1946 r. w odpowiedzi na polityczną ofensywę PSL. Po okresie względnej „koegzystencji”, czy liberalizmu wobec poczynań PSL¹⁴⁶, szczeciński Komitet Wojewódzki PPR rozpoczął w lutym 1946 r. — według własnego sformułowania — „kampanię przeciw reakcji”¹⁴⁷. Toczone tę kampanię wielopłaszczyznowo. Podstawę ideologiczną stanowiła przede wszystkim wspomniana specyfika Ziemi Zachodnich. W ośrodkach powiatowych wysuwano hasła „jednościowe”¹⁴⁸ aż do projektu (co prawda zgłoszonego przez PPS bez porozumienia z PPR) stworzenia „bloku zachodniego 6 partii włącznie”¹⁴⁹ (już po odmowie PSL w sprawie bloku wyborczego). Ha-

¹⁴² SKW, Sekret. 1. Sprawozdanie KW PPR, II.1946 — 19 746 członków. AZHP, IV A-III 98b, nr 89. Sprawozdanie Wydz. Rolnego KW PPR, III 1946 — 18 000 członków; AZHP, IV A-III 98b, nr 110. Sprawozdanie Wydz. Rolnego KW PPR, IV.1946 — 22 000 członków.

¹⁴³ Pracę Zarządu Wojewódzkiego i niektórych zarządów powiatowych oceniano dość krytycznie, stwierdzano oderwanie od terenu, por. cyt. sprawozdanie Wydz. Rolnego KW PPR, II.1946; AZHP, IV A-III 81a. Sprawozdania ZG ZSCh, III—IV. 1946. Także sprawozdania terenowe. Wpływy polityczne w ZSCh częściowo wyraża przynależność partyjna delegatów na Krajowy Zjazd wybranych w styczniu 1946; PPR — 15, SL — 64, PSL — 13, PPS — 6, SK — 1, bezpartyjni 55. Wśród 11 członków ZW było 5 należących do PPR. Na temat działalności PSL w ZSCh por. AZHP, IV, A-III 98c, nr 122. Sprawozdanie Wydz. Rolnego KW PPR, V.1946, SKW, Org. Spraw. 11. Sprawozdanie KP PPR Łobez, III.1946, także 4/I. Protokół powiatowego zjazdu ZSCh w Korlinie (pow. Kołobrzeg), 24.III.1946.

¹⁴⁴ SKW, Sekret. 1. Sprawozdanie KW PPR, III.1946. AZHP, IV A-III 98b, nr 89. Sprawozdanie Wydz. Rolnego KW PPR, III.1946, także nr 110. Sprawozdanie Wydz. Rolnego KW PPR, IV.1946. AZHP, IV A-I 156, nr 14. Sprawozdanie KW PPR, VI.1946; nr 16. VII.1946 III 98e, nr 202. Sprawozdanie Wydz. Rolnego KW PPR, VIII.1946.

¹⁴⁵ Cyt. sprawozdanie KW PPR, VI.1946, także IIIg 252(2). Sprawozdanie Wydz. Rolnego KW PPR, X.1946.

¹⁴⁶ SKW, Sekret. 2. Protokół posiedzenia egzekutywy KW PPR, 18.I.1946. Spowodowano, że Komisja Międzypartyjna z udziałem przedstawiciela PSL potępiła antypaństwowe wystąpienia na zjeździe wojewódzkim PSL. Współpracę z PSL widziano przede wszystkim na polu gospodarczym.

¹⁴⁷ SKW, Sekret. 1. Sprawozdanie KW PPR, I.1946, także AZHP, IV A-I 156, nr 21. Sprawozdanie KW PPR na I konferencję wojewódzką PPR.

¹⁴⁸ SKW, Org. Spraw. 4/I. Protokół zebrania aktywu PPR w Kołobrzegu, 13.III. 1946 — hasło „bloku zachodniego”. Sprawozdanie instruktora KW PPR z odprawy aktywów w Kamieniu, 10.III.1946. Na odbywającym się właśnie zjeździe PSL wygłosił on przemówienie oświadczając, że na ZO są tylko Polacy i Niemcy; Protokół z odprawy aktywów PPR pow. Choszczno, 16.II.1946. Wiece w gminach pod hasłem — aby odbudować Ziemię Zachodnie potrzebna jest silna partia.

¹⁴⁹ SKW, Sekret. 1. Sprawozdanie KW PPR, II.1946. Uchwałę tę PPS zgłosiła na posiedzeniu Komisji Porozumiewawczej 5.III bez porozumienia z PPR; por. też „Kurier Szczeciński” z 7.III.1946. Czy wspólny blok wyborczy na Pomorzu Za-

sła te wskazywać by mogły, iż PPR znalazła się częściowo w defensywie, gdyby nie to, że rzeczywista działalność partii dowodziła ich taktycznego charakteru. PPR wówczas ostro już występowała przeciw wszelkim koncepcjom solidarystycznym¹⁵⁰, tak częstym w środowisku PPS¹⁵¹.

Przemówienie Churchilla w Fulton 6 marca 1946¹⁵² i odpowiedź Stalina na to przemówienie¹⁵³, dały początek akcji, w pełni dopiero rozwiniętej jesienią tego roku, mającej wykazać, iż PSL reprezentuje w Polsce wpływy anglosaskie, bez względu na słowne deklaracje jego przywódców¹⁵⁴. W walce politycznej dowodono, że jeśli takie jest stanowisko PSL to *eo ipso* tylko PPR jest skutecznym gwarantem granic zachodnich¹⁵⁵. Następane, czerwcowe przemówienie Churchilla w Izbie Gmin dostarczyło dalszych argumentów.

W konsekwencji jednak, w ostrej rozgrywce politycznej, taka agitacja, wobec niskiej świadomości ludności wiejskiej, stawała się bronią obosieczną. Ataki na granice zachodnie wywoływały automatycznie fale paniki i nastroje „wojenne”¹⁵⁶, które o wiele bardziej niż wewnętrzna walka międzypartyjna hamowały stabilizację władzy w Polsce. Można potraktować jako postulat badawczy stwierdzenie, czy nie był to jeden z celów tych wystąpień. Szczególnie na Ziemiach Odzyskanych istniały obawy, że prędzej czy później przyjdzie stąd wyjeżdżać.

Jednocześnie z podjęciem walki ideologicznej, zaczęto atakować pozycje PSL na innych płaszczyznach. Następowało — choć jeszcze w mini-

chodnim? Propozycje takie padały też w powiatach, por. SKW, Org. Spraw. 4/I. Pismo ZP PSL w Dębnie do Komisji Międzypartyjnej 3.IV.1946 z odmową przystąpienia do bloku ze względu na decyzję NKW.

¹⁵⁰ M.in. była sprawa udziału PSL w obchodach 1 maja. SKW, Org. Spraw. 4/II. Protokół posiedzenia KP PPR, Łobez 27.IV.1946, także 4/I. Sprawozdanie z zebrania KP PPR w Bytowie, 9.V.1946 — nie przyjąć PSL do Komisji Międzypartyjnej, przeciw radnym PSL w Radach Narodowych.

¹⁵¹ SKW, Mat. nieuporz. Instrukcja WKR PPS 18.IV.1946 w sprawie obchodu 1 maja z zaleceniem nie wyłączenia PSL ze współpracy. AZHP, IV A-I 156, nr 11. Sprawozdanie KW PPR, V.1946. Ocena stanowiska PPS; także AZHP, IV A-I 183, nr 24. Raport kierownika Urzędu Informacji i Propagandy w Kamieniu, 13.V.1946.

¹⁵² Keesing's Archiv, 1946—1947, s. 559.

¹⁵³ *Wnieszniaja Politika SSR*, 1946 god, s. 47 i nast.

¹⁵⁴ Por. tezy referatu Zaremby na Kongresie PSL. *Ziemie po 600 latach odzyskane muszą być szybko zagospodarowane*. „Gazeta Ludowa” z 11.III.1946. Program zachodni PSL.

¹⁵⁵ Por. cyt. przemówienie B. Bieruta w Szczecinie 14.IV.1946, także Z. Jabłkowski, *Panu Churchillowi w odpowiedzi*. „Kurier Szczeciński” z 12.III.1946. Jeszcze w 1945 r. Wł. Gomułka stwierdził, iż jeśli Anglia będzie się nam przeciwstawiać w zagadnieniu granic zachodnich, to kampanię wyborczą prowadzić będziemy pod kątem walki z elementami popierającymi Anglię. AZHP, Protokół Plenum KC PPR, 11—12.VII.1945.

¹⁵⁶ AAN, MZO, 270/6/9/19. Sprawozdanie z kontroli Urzędu Woj. Szczecińskiego, 15—30.III.1946. Stwierdza się, iż w związku z ostatnią mową Churchilla istnieją „przedwojenne nastroje paniczne”. Także WRN, Os. r. 36, p. 2. Sprawozdanie ref. osiedleńczego, Stargard, VI.1946. AAN, MIP, II 56/364. Sprawozdanie Woj. Urzędu Informacji i Propagandy, VIII.1946. AAN, MZO, 242/15. Anonimowe pismo adresowane do Osóbki-Morawskiego, prezesa Izby Kontroli (?) i Ministra Komunikacji, pisane chyba przez kolejarzy, podpisane „Wędrowna Komisja Kontroli Polski”, VII.1946. M.in. ludzie boją się iść na Zachód „bo jeszcze konferencja pokojowa się nie odbyła, wojska nie wycofane, granice nie pootwierane, itd. Dziś ja to pobuduję, naprawię, uprawię a jutro granice zmienią i znów będą wiały”.

malnym stopniu — usuwanie peeselowców z aparatu administracyjnego¹⁵⁷, sięgano też stopniowo do tzw. środków policyjnych¹⁵⁸. Nie analizuję tu sytuacji politycznej w kraju¹⁵⁹, wiadomo, że po odmowie PSL utworzenia wspólnego bloku PPR, jako partia rewolucyjna, nie zamierzając oddać władzy¹⁶⁰, oparła się w walce przeciw PSL także na środkach administracyjnych¹⁶¹. Podnoszono jednak wyraźnie, że represje w żadnym wypadku nie mogą zastępować właściwej walki politycznej.

Na Pomorzu Zachodnim obserwowano pewien wzrost terrorystycznej działalności podziemia¹⁶² oraz jawnie antypaństwowe, publiczne wystąpienia PSL, które przecież jeszcze w styczniu 1946 r. potępiła Komisja Międzypartyjna z udziałem przedstawicieli Stronnictwa. Sygnałem alarmowym była niewątpliwie manifestacja w Szczecinie w dniu uroczystości „Trzymamy straż nad Odrą”¹⁶³ oraz w Szczecinku 3 maja 1946¹⁶⁴. Niepokojący był też w zasadzie przebieg obchodu święta pierwszomajo-

¹⁵⁷ Dopiero po krytyce na czerwcowym plenum KC PPR w Szczecińskim nastąpiło szybkie usuwanie peeselowców z aparatu administracyjnego, por. SKW, Org. Spraw. 13. Referat KW PPR na II Konferencję Wojewódzką.

¹⁵⁸ Przede wszystkim rozwiązano ZP PSL w Szczecinku za demonstracją antypaństwową w dniu 3 maja: AZHP, IV — A.III 98c, 122. Sprawozdanie Wydz. Rolnego KW PPR, V.1946, także „Kurier Szczeciński” z 24.V.1946. Podczas rewizji miano znaleźć ręczną broń maszynową, 12 osób aresztowano. Także areszty w Sławnie (9 osób). AAN, MIP, I 29. Pismo Urzędu Inform. i Propagandy w Sławnie, 17.V.1946. Zakazy wieców i demonstracji PSL: Org. Spraw. 6. Sprawozdanie KP PPR Koszalin, 28.V.1946. Protokół posiedzenia Komisji Międzypartyjnej, Szczecinek, V.1946.

¹⁵⁹ Omawia te zagadnienia szerzej J. Borkowski, *Pertraktacje przedwyborcze między PPR i PPS a PSL (1945—1946)*. „Kwartalnik Historyczny” 1964, nr 2, s. 423—439.

¹⁶⁰ Por. AZHP, IV A-I-175, 8. Przemówienie Wł. Gomułki na naradzie partyjnej delegatów na Kongres ZSch, 13.III.1946.

¹⁶¹ AZHP, Protokół plenum KC PPR, 2.VI.1946. Referat Wł. Gomułki, *Aktualne zagadnienia polityczne*, także Borkowski, op. cit., s. 432.

¹⁶² AAN, MZO, 270/6/9/21. Sprawozdanie wojewody szczecińskiego, V.1946, także 270/6/9/19. Sprawozdanie z inspekcji starostw woj. szczecińskiego, V.1946. AZHP, IV A-I 156, nr 11. Sprawozdanie KW PPR, V.1946. AAN, MIP I 39. Ulotka Stanowisko kierownictwa do walki z bezprawiem wobec aktualnej sytuacji i wyborów, V.1946, pow. Kamień i woj. poznańskie, pogróżki wobec PPR. Ibidem, I, 29. Meldunek referatu akcji masowych, Koszalin 12.VII.1946. Napad na majątek zajęty przez Armię Radziecką, SKW, Org. Spraw. 11. Sprawozdanie KP PPR Bytów, V.1946. Pojawienie się band. Spraw. 4/II. Sprawozdanie KP PPR Sławno, V.1946. zamordowanie pracownika PUBP, napad na PPR-owca w Polanowie. Także Protokół posiedzenia Plenum KP PPR Sławno, 17.V.1946.

¹⁶³ AZHP, IV A-I 156, nr 10. Sprawozdanie z uroczystości „Trzymamy straż nad Odrą” 12.IV.1946 r. 15 000 harcerzy zorganizowało manifestację na cześć Miłokajczyka. Oficjalne materiały: przemówienie B. Bieruta. „Kurier Szczeciński” z 16.IV.1946 oraz dodatek do „Kurieria Szczecińskiego” z 13.IV.1946.

¹⁶⁴ Ponieważ przewidywano, że uroczystości uliczne w dniu 3 maja mogą się przerodzić w manifestację popierającą PSL, były one w zasadzie zakazane i na Pomorzu Zachodnim, poza Szczecinkiem, nie odbyły się. KW PPR zarzącał WUBP, że w kilku powiatach wydano zezwolenia na demonstracje. Dzień ten obchodzono mszą, akademią z referatem o księżce, często z udziałem PPR (SKW, Org. Spraw. 4/II. Sprawozdania z obchodów 3 maja w Myśliborzu i Świnoujściu). W Szczecinku po mszy jeden z księży wygłosił kazanie, które dało później asumpt do wrogiej, zdecydowanej antypaństwowej manifestacji ulicznej, por. AZHP, IV A-I 156, nr 11. Sprawozdanie KW PPR, V.1946; także AAN, MIP I, 39. Sprawozdanie instruktora z wyjazdu w sprawie 3 maja.

wego¹⁶⁵, a próby zorganizowania demonstracji skierowanych przeciw PSL w dniu Święta Ludowego uznano ogólnie za raczej nieudane¹⁶⁶.

Jednocześnie zarysowały się wszakże pewne zmiany w układzie sił politycznych. Ofensywa przeciw PSL zaktywizowała PPR, co między innymi przejawiało się w systematycznym wzroście liczby członków partii. W PSL przeciwnie — zaczął następować odpływ z szeregów stronnictwa¹⁶⁷. W coraz szerszym zakresie przechodziło ono do półkonspiracyjnych form pracy¹⁶⁸, a to oczywiście musiało prowadzić do spadku liczebności, a nawet i popularności, zwłaszcza na wsi¹⁶⁹. Pewną dezorientację wprowadziło też utworzenie PSL „Nowe Wyzwolenie”¹⁷⁰. Nie należy jednak przeceniać tych zjawisk i ich znaczenia. Wyniki referendum najlepiej świadczą o tym, że trudno by jeszcze mówić o powszechnym i pełnym poparciu polityki rządu przez społeczeństwo. KW PPR stwierdzał, że wyniki referendum w wielu powiatach były zaskoczeniem i wykazały oderwanie kół partyjnych od społeczeństwa. Agitację przed referendum prowadzili w miarę możliwości wszyscy, partie bloku¹⁷¹ za „3 × tak”¹⁷², PSL zaś „1 × nie” — na pierwsze pytanie dotyczące znie-

¹⁶⁵ Mam na myśli stanowisko PPS w sprawie wspólnych pochodów oraz zdrażające się okrzyki promikołajczykowski na wiecach, por. SKW, Org. Spraw. 4/II. Protokół zebrania KP PPR Pyrzyce, 15.V.1946. Ogółem w pochodach (poza Koszalinem) uczestniczyło 40 000 osób (AZHP, IV A-I 185a 31. Telefonogram).

¹⁶⁶ AZHP, IV A-III 98c, nr 137. Sprawozdanie Wydz. Rolnego KW PPR, 1—15.VI.1946. Organizowała głównie PPR, słaby udział SL i ZSch, razem 29 000 uczestników, ale według oceny KW przebieg raczej słaby.

¹⁶⁷ SKW, Org. Spraw. 6. Sprawozdanie KP PPR Białogard, IV.1946 także 4/II. Sprawozdanie KP PPR Nowogard, V.1946.

¹⁶⁸ SKW, Org. Spraw. 11. Sprawozdanie KP PPR Białogard, VI.1946; Drawsko, VI.1946; Choszczno, VI.1946. SKW, Org. Spraw. 4/I. Sprawozdanie KP PPR Gryfino, V.1946, także Spraw. 4/I. Protokół odprawy sekretarzy kół w KP PPR Łobez, 15.VI.1946.

¹⁶⁹ AZHP, IV A-I 156, nr 3. Sprawozdanie KW PPR, V.1946; także nr 14. Sprawozdanie KW PPR, VI.1946. W Dębnie PSL zostało rozbite. Wszyscy członkowie ZP PSL oświadczyli, że występują z PSL; także prawie we wszystkich gminach pow. Koszalin peeselowcy darli swe legitymacje mówiąc, że nie spodziewali się tego, że tak podłe zostali oszukani przez władze PSL. Por. też SKW, Org. Spraw. 4/II. Sprawozdanie KP PPR Łobez, V.1946, także Spraw. 11. Sprawozdanie KP PPR Gryfice, 8.V.1946. AAN, MZO, 270/6/9/21. Sprawozdanie z inspekcji starostwa w Koszalinie, 25.IV.—2.V.1946. Por. ocenę E. Ochaba na podstawie sytuacji w woj. śląskim: „PSL w terenie kurczy się, wpływ jakoby maleje, gdzieś tam przechodzi na półlegalną działalność, w szeregu ośrodków wiąże się z bandami”. AZHP Protokół Plenum KC PPR, 2.VI.1946, s. 47.

¹⁷⁰ AZHP, IV A-I 156, nr 14. Sprawozdanie KW PPR, VI.1946: „W pow. Łobez ogólnie znany i szanowany inż. Jędrzejczak Jerzy wiceprezes Zarz. Woj. PSL i założyciel PSL w powiecie, podpisał list do chłopów, wzywając do trzykrotnej odpowiedzi «tak», a w dniu 28.VI br. zorganizował tymczasowy Komitet pow. PSL Nowe Wyzwolenie. Nie można przeceniać ogólnego znaczenia PSL Nowe Wyzwolenie, było ono bardzo słabe, por. AAN, MZO, 270/6/9/21. Sprawozdanie wojewody szczecińskiego, VII.1946, por. też SKW, Org. Spraw. 6. Sprawozdanie instruktora KW pow. Łobez.

¹⁷¹ Przede wszystkim PPR i PPS (poza niektórymi powiatami). SL była bardzo mało aktywne (poza Nowogardem), por. AZHP, IV A-I, nr 11. Sprawozdanie KW PPR, IV.1946, także nr 14, VI.1946. SD tylko udział w komisjach. SP wysłało brygadę agitacyjną z posłem Małolepszym. SKW, Org. Spraw. 4/I. Notatka KPNR Bytów, 2.VII.1946.

¹⁷² Por. AZHP, IV A-I 156, nr 13. Sprawozdanie KW PPR, 16.VI.1946, s. 4. W okresie referendum instruktorzy KW w terenie, ponadto 32 instruktorów z Technikum w Bytomiu oraz kolejarze z Warszawy, odbyło się 275 wieców przy udziale 52 440 osób w powiatach: Do końca akcji odbyło się jeszcze 277 wieców, łącznie

sienia senatu, a „2 × tak” na pozostałe (reforma rolna i upaństwowienie przemysłu oraz Ziemi Zachodnie)¹⁷³, podziemie „3 × nie”¹⁷⁴, a kler katolicki rozwinął dość aktywną działalność sugerując, że Rząd jest w konflikcie z kościołem¹⁷⁵. Konkretny nacisk podziemia politycznego na

z udziałem 1 730 000 osób. Odbływały się też pogadanki z chłopami w mniejszych grupach. Wykorzystano uroczystości Bożego Ciała i Świętojańskie. Mobilizacja partyjna PPR objęła około 70% członków. Por. też SKW, Org. Spraw. 4/I. Protokoły zebrań w gminach i gromadach pow. Drawsko, 1.VI.1946, także 4/II. Protokoły

Powiat	Liczba	
	wieczów	osób
Koszalin	60	2000
Wałecz	7	520
Szczecinek	6	2400
Białogard	16	7500
Chojna	13	3500
Drawsko	9	1000
Łobez	15	2500
Kamień	3	850
Nowogard	4	600
Gryfino	12	4000
Stargard	14	3000
Mysliborz	6	520
Kołobrzeg	5	1650
Gryfice	16	8000
Wolin	3	200
pow. Szczecin	8	500
m. Szczecin	3	7500
Choszczno	20	2000

Źródło: AZHP, IV A-I 156, nr 14, VI. 1946.

wieczów przed referendum w pow. Pyrzyce. Woj. Rada Narodowa na inauguracyjnym posiedzeniu 14.VI wydała odezwę do społeczeństwa (przy 15 głosach wstrzymujących się) wzywając, by „biorąc pod uwagę specyficzne warunki, w jakich znalazła się ludność polska Pomorza Zachodniego żyjąca blisko granicy, gdzie odbudowuje się IV Rzesza”, ludność głosowała „3 × tak” (WRN, Protokoły posiedzeń). Por. też Odezwę Polskiego Związku Zachodniego.

¹⁷³ AZHP, IV A-I 156, nr 14. Sprawozdanie KW PPR, VI.1946. Rozklejano ulotki, afisze w związku z 50 rocznicą PSL. 28.VI w Szczecinku próba demonstracji. Por. też SKW, Org. Spraw. 6. Sprawozdania KP PPR Stargard, 4.VII.1946, 30.VI. PSL rozrzuciło ulotki, w małej ilości; Sprawozdanie instruktora KW PPR Łobez, 30.VI.1946. W gminie Łosośnica w nocy z 28 na 29.VI przejechały samochody rozrzucając ulotki: „1 pytanie — nie”. Także 4/I. Notatka KP PPR Bytów, 2.VII.1946. AAN, MIP I 37. Zestawienie meldunków z referendum, Szczecin. SKW, Org. Spraw. 11. Sprawozdanie KP PPR Gryfino, VI.1946, ulotki. Poza tym tzw. szeptana propaganda.

¹⁷⁴ Przede wszystkim w pow. Szczecinek, gdzie rozrzucono ręcznie pisane ulotki: „Głosuj 3 razy nie dla dobra ogółu i prawdziwej demokracji. AK i NSZ” oraz porozlepiano podobnej treści afisze. Wycinano też z haseł TAK pierwszą literę. AZHP, IV A-I 156, nr 14. Sprawozdanie KW PPR, VI.1946. SKW, Org. Spraw. 4/II. Sprawozdanie KP z referendum; także Spraw. 6. Sprawozdanie instruktorów KW PPR ze Szczecinka. Kolejarze ze Szczecinka nie kryli się z tym, że zamierzają głosować 3 razy nie. W innych powiatach (Szczecin, Kołobrzeg) wylepiono plakaty mające demaskować antynarodowe oblicze PPR. AAN, MIP I 29. Meldunek Referatu Akcji Masowych, Koszalin 12.VII.1946.

¹⁷⁵ AZHP, IV A-I 156, nr 14. Sprawozdanie KP PPR, VI.1946. Odbływały się nabożeństwa ze specjalnymi kazaniami skierowanymi przeciw RJN; także SKW, Org. Spraw. 5. Sprawozdanie instruktora KW pow. Kołobrzeg, 6.VII.1946. Wyjątkowo tylko księża zajmowali odmiennie stanowiska, por. też SKW, Org. Spraw. 6. Sprawozdanie instruktora KW PPR Drawsko, V.1946, Listy do chłopca.

referendum był także dość znaczny¹⁷⁶, choć słabszy niż aparatu państwowego¹⁷⁷.

Analizując wyniki referendum, trzeba stwierdzić istnienie pewnej liczby ludzi reprezentujących absolutną negację powojennych przemian (63 379 — 24,4% odpowiedzi „nie” na drugie pytanie i 25 376 — 9,8% odpowiedzi „nie” na trzecie). Wyrażały one, jak się wydaje, zwłaszcza nastroje repatriantów, którzy akceptację przyłączenia ziem zachodnich traktowali jako wyrażenie poparcia dla istniejących wschodnich granic kraju¹⁷⁸. Owe 60% odpowiedzi „tak” na wszystkie trzy pytania było, uwzględniając warunki, niewątpliwie ogromnym osiągnięciem partii zablokowanych, niemniej jednak odpowiednie odsetki głosów „nie” ujawniły istnienie silnych nastrojów opozycyjnych w tamtejszym społeczeństwie¹⁷⁹.

Wydaje się, że wyniki referendum i rozwój sytuacji wewnętrznej w Polsce w drugiej połowie roku niewiele wpłynęły na zmianę tych nastrojów¹⁸⁰.

Bez wątplenia, ofensywa podjęta przez partie bloku demokratycznego, przede wszystkim przez PPR¹⁸¹ przy pomocy całego aparatu politycznego¹⁸², skierowana przeciw PSL i podziemiemu politycznemu, nie pozostała

¹⁷⁶ Bandy działały zwłaszcza w pow. Szczecinek i Myśliborz, por. SKW, Org. Spraw. 6. Sprawozdanie instruktora KW z referendum, Koszalin, Szczecinek. SKW, Org. Spraw. 1. Zestawienie telefonogramów, Szczecin: gmina Sudna (Koszalin) strzały w kierunku komisji, poza tym spokojnie; także elementy nacisku na wsi przez personel ZPNZ. Cyt. sprawozdanie KW PPR, VI. 1946 oraz cyt. zestawienia telefonogramów.

¹⁷⁷ Według oceny KW PPR MO, UB, ORMO były w stanie silnej mobilizacji i pracowały wzorowo, „ze zrozumieniem nałożonych obowiązków” (AZHP, IV A-I 156, nr 14). Por. też skład komisji obwodowych:

	PPR	PPS	SL	SD	SP	PSL	ZSch	bezpart.
przewodniczących	80	65	37	16	4	4	14	14
zastępców	74	63	28	12	4	8	2	32

¹⁷⁸ Brygady agitacyjne stwierdzały np., że osadnicy godzili się odpowiadać „3 x tak”, dopisując do 3. pytania Lwów i Wilno. SKW, Org. Spraw. 4/II. Sprawozdanie KP PPR Wolin, VI.1946.

¹⁷⁹ SKW, Org. Spraw. 12. Przemówienie R. Zambrowskiego na I Konferencji Wojewódzkiej PPR w Szczecinie.

¹⁸⁰ Wł. Gomułka stwierdził w kwietniu 1947 r., że do czasu wyborów dominującą pozycją polityczną na wsi było PSL łącznie z podziemiem. AZHP, Prot. Plenum KC PPR, 13—14.IX.1947.

¹⁸¹ Nie ma tu miejsca na omawianie zagadnień polityki poszczególnych partii bloku. Między PPR a PPS istniały dość poważne różnice zdań w stosunku do PSL, por. AZHP, Protokół Plenum KC PPR, 18.IX.1946, także cyt. przemówienie R. Zambrowskiego. AZHP, IV A-III 103, nr 3. Protokół odprawy kierowników Wyzd. Rolnych KW PPR, 26.VIII.1946, referat H. Chełchowskiego. SKW, Sekret. 3. Sprawozdanie odprawy sekretarzy powiatowych PPR, Szczecin 12.IX.1946. Sprawozdanie z Plenum KW PPR 5.X.1946. AZHP, IV A-III 98f, 226. Sprawozdanie Wyzd. Org. KC PPR, IX.1946. SKW, Sekret. 1. Sprawozdanie KW PPR, VIII.1946. Wiadomości z terenu: SKW, Org. Spraw. 11. Sprawozdanie KP PPR, Bytów, XI.1946.

¹⁸² W. Kłosiewicz, I sekretarz KW, oceniając w listopadzie przebieg ofensywy stwierdził, że rozbiście PSL było wynikiem akcji UBP, rugowania z administracji i akcji propagandowej (w tej kolejności). AZHP, IV A-I 156, nr 19.

bez rezultatów. Przyniosła ona poważne osłabienie przeciwników w przededniu wyborów¹⁸³ i w konsekwencji spowodowała rozkład PSL jako stronnictwa legalnej opozycji. Stronnictwo przeszło do częściowej konspiracji¹⁸⁴. Proces ten, który jak już wspomniano, rozpoczął się jeszcze przed referendum, latem i jesienią 1946 r. przybrał znacznie na sile. Tak jak w całym kraju¹⁸⁵ notowano — zwłaszcza na wsi — poważny odpływ z szeregów PSL¹⁸⁶. Obserwowano też dość liczne przechodzenie dawnych członków PSL do PPS¹⁸⁷. Na wsi odpływ kierował się raczej do SL.

Usunięcie przedstawicieli PSL z Wojewódzkiej Komisji Międzypartyjnej, które nastąpiło w początkach października¹⁸⁸ oraz z Wojewódzkiej Rady Narodowej, było wyrazem zmian, jakie przechodziło samo PSL i jakim ulegał stosunek partii bloku demokratycznego do tego stronnictwa.

Organizacyjne osłabienie PSL, cytując ówczesne sprawozdanie — „złamanie kręgosłupa”¹⁸⁹ Stronnictwa nie oznaczało jeszcze politycznego roz-

¹⁸³ AZHP, Protokół Plenum KC PPR, 18.IX.1946. Aktualne zagadnienia polityczne — referat Wł. Gomułki. Nie omawiam szerzej tych zagadnień na Pomorzu Zachodnim, por. AZHP, IV A-I 156, nr 15. Sprawozdanie KW PPR, VII.1946 i liczne terenowe sprawozdania.

¹⁸⁴ Cyt. Sprawozdanie KW PPR, VII.1946. W Dębnie większość kół do SL lub PSL NW (także Łobez). Wałcz, Gryfice, PSL częściowo rozbite, półkonspiracyjne formy działania. Rozbito zjazd powiatowy w Białogardzie (opozycja wewnętrzna). Także sprawozdania KW PPR IX, X.1946. AAN, MIP 29/I. Raport kier. oddziału Informacji i Propagandy, Kamień 16.VIII.1946. SKW, Org. Spraw. 11. Sprawozdania KP PPR, Człuchów, X.1946; Białogard, XI.1946; Koszalin, VII, XI.1946; Kamień, VIII.1946, Gryfino, VIII.1946; Choszczno, IX.1946. Spraw. 6. Sprawozdanie instruktora KW Kamień, IX.1946. Spraw. 4/I. Sprawozdanie KP PPR Chojna, 6.IX.1946 AAN, MZO, 270/6/8/1. Sprawozdanie z inspekcji starostwa Białogard, 12—14.VIII.1946. Zjawiska te notowano w całym kraju. AZHP IV A-III 98f, nr 226. Sprawozdanie Wydz. Org. KP PPR, IX.1946, także III/102, nr 12. Sprawozdanie Wydz. Roln. KC PPR, VI—VII. 1946; nr 8, XI.1946.

¹⁸⁵ AZHP, IV A-III 98f, 226. Sprawozdanie Wydz. Org. KC PPR IX.1946. AZHP, IV A-III 102, nr 8. Sprawozdanie Wydz. Rolnego KC PPR, XI.1946.

¹⁸⁶ AAN, MZO, 270/6/9/21. Sprawozdanie wojewody szczecińskiego, VII.1946. AZHP, IV A-III 98b, nr 307. Sprawozdanie Wydz. Rolnego KW PPR, XI.1946. AZHP, IV A-I 156 19, 20. Sprawozdanie KW PPR, IX—XI.1946. Także materiały terenowe.

¹⁸⁷ AZHP, IV A-III 98b, 307. Sprawozdanie Wydz. Rolnego KW PPR, XI.1946. AZHP, IV A-I 156, 15. Sprawozdanie KW PPR, VII.1946 oraz sprawozdania terenowe.

¹⁸⁸ SKW, Mat. nieuporz. Protokół posiedzenia Woj. Komisji Międzypartyjnej, 6.X.1946.

¹⁸⁹ AZHP, IV A-III 98b, nr 307. Sprawozdanie Wydz. Rolnego Woj. PPR, II.1947. „Połączenie tych dwóch środków w walce z reakcją i PSL-em przyczyniło się do poważnego rozkładu zarówno organizacyjnego, jak i politycznego PSL. Likwidacja organizacji PSL-owskich w Koszalinie, Sławnie, Gryficach, Gryfinie, jak również masowe przechodzenie członków poszczególnych organizacji PSL do niektórych partii Bloku, masowe występowanie z organizacji PSL-owskich świadczyło o poważnym procesie rozkładowym w tym stronnictwie. W samym kierownictwie wojewódzkim odejście takich postaci, jak wicewojewoda Thomas, Krejdl, Kaczmarek i inni, wycofanie własnych kandydatów (?) z listy PSL-owskiej przez Thomasa, Kaczmarek z Kamienia i Guntara, typowanie przez prezesa PSL Cybińskiego do komisji takich ludzi, którzy już dawno wystąpili z tego stronnictwa i należeli do innych partii, wreszcie niemożność wytypowania dostatecznej ilości mężów zaufania, jest najlepszym wyrazem tego, że PSL do wyborów szło poważnie rozbite organizacyjnie i politycznie i nie mogło pociągnąć za sobą chłopów i drobnomieszczanstwa”. Także AZHP, IV A-I 156, nr 19. Sprawozdanie KW PPR, X—XI.1946.

gromienia jego wpływów wśród osadników¹⁹⁰. Jesienią 1946 r. narósł podziemny nurt życia politycznego. Nie mam tu na myśli nielegalnych organizacji terrorystycznych, które w okresie między referendum a wyborami miejscami wzmogły działalność¹⁹¹, choć na tym terenie nie było mowy o szerszym terrorze, ale formy działania ugrupowań legalnych, a przede wszystkim poglądy osadników politycznie biernych. Najbardziej charakterystycznym zjawiskiem tego nurtu była tak zwana „szeptana” propa-

¹⁹⁰ Por ciekawe przemówienie E. Grzybowskiemu, naczelnika Woj. Urzędu Informacji i Propagandy w Szczecinie na Zjeździe Krajowym 17.XI.1946 (AAN, MIP I 31): „W żadnym wypadku nie można sugerować się masowym opuszczaniem szeregów PSL. Można nawet przypuszczać, że odpływ członków do SL jest częściowo wynikiem świadomej akcji PSL, dążącego do wygrania swoich celów politycznych pod szyldem SL. Skutkiem zdyskredytowania PSL i poważnego zastraszania wielu członków tej partii, powstały szerokie możliwości do działania na wsi dla SL, nie zostały one w poważnym stopniu zdyskontowane przez SL, co tłumaczy się istniejącą w dalszym ciągu słabością organizacyjną wynikającą częściowo z trudności finansowych... Wpływy PSL-u w żadnym wypadku nie mogą być lekceważone. Ich zanik nie podąży w równomiernym stopniu za rozkładem organizacyjnym. Niemniej jeśli chodzi o wieś, są optymistyczne sygnały. Notujemy poważny ubytek członków PSL nawet w powiatach przez nich opanowanych, jak np. Złotów. Nastąpiły rozłamy w powiatowych Zarządach PSL (Człuchów). Całe organizacje powiatowe przechodzą do SL (Sławno — 3000 ludzi). Poważne wpływy posiada PSL wśród ludności autochtonicznej. „Wici” są jeszcze domeną wpływów PSL, najwierniej zaś trwają przy sztandarach tego stronnictwa ich miejscy członkowie”. Także cyt. Sprawozdanie KW PPR, VII.1946. „PSL zmienia taktykę i daje instrukcje na przechodzenie do podziemia, jak również nie robią większych zgromadzeń, zwykle narady po kilku ludzi, przeszli do szeptanej propagandy. Czasem naszych towarzyszy to myli i twierdzą, że PSL albo nie istnieje, albo nic nie robi. Na odprawach aktywu w pow. daliśmy jasną ocenę PSL i ich działalności”.

¹⁹¹ AZHP, IV A-I 156, nr 15. Sprawozdanie KW PPR, VII.1946 także SKW, Org. Spraw. 6. Odpis pisma z pogróżkami. W pow. Myśliborz — banda, w Szczecinie zlikwidowano dwudziestoosobową bandę. Także AAN, MZO, 270/6/9/21. Sprawozdanie wojewody szczecińskiego:

Lipiec 1946 — bandę w Szczecinku („Polska Armia Leśna”) ocenia na 20 osób, broń maszynowa i ręczna. W Szczecinie Polskie Wojsko Zjednoczone. Spis zamordowanych skrytobójczo członków PPR: od lutego do lipca 15 osób (1 Stargard, 1 Nowogard, 3 Szczecinek, 1 Białogard, 5 Koszalin, 2 Gryfino, 1 Szczecin, 1 Drawsko). Por. też SKW, Org. Spraw. 11. Sprawozdanie KP PPR Człuchów, VII.1946 pojawienie się bandy. SKW, Org. Koresp. 2. Pismo KP Uznam Wolin, 16.VII.1946, zawiadamiające o pojawieniu się bandy AAN, MZO, 270/6/9/15. Dwa meldunki KP MO Myśliborz, 31.VII.1946.

Sierpień — AZHP, IV A-III 98e, 202. Sprawozdanie Wydz. Rolnego KW PPR. Poza faktami wym. wyżej — zamordowanie 3 działaczy w Drawsku. SKW Sekret. 1. Sprawozdanie KW PPR, Także Spraw. 4/I. Sprawozdanie KP PPR Chojna — banda; Ibidem, Protokół posiedzenia KM PPR w Barwicy pow. Chojna — 4.VII.1946, pisma z pogróżkami. Także SKW, Koresp. 2. Protokół wrogich wystąpień gm. Trzygłów pow. Gryfice, 25.VIII.1946 i groźby wobec peperowców, wierszyki antypaństwowe. AAN, MZO, 270/6/8/1. Sprawozdanie z inspekcji starostwa Białogard, 12—14.VIII.

Wrzesień — AZHP, IV A-I 98f, 226. Sprawozdanie Wydz. Org. KC PPR, IX.1946. Stwierdzają zahamowanie działalności band na ZO, ale w Szczecińskiem 22 napady: 12 rabunkowych, 10 terrorystycznych. Zamordowano 2 osoby, w tym 1 funkcjonariusza UBP, ranne 2 osoby (1 milicjant). SKW, Sekret. 1. Sprawozdanie KW PPR, IX.1946. „Bandy WINu zaczynają się uaktywniać”, próba napadu na sekretarza KP PPR w pow. Sławno. Napad w pow. Wolin SKW. Org. Spraw. Protokoły narad aktywu 1946. Protokół odprawy sekretarzy kół pow. Bytów, 23.IX.1946: banda w gminie Jasień.

Październik — AAN, MZO, 270/6/9/21. Sprawozdanie wojewody szczecińskiego: 6.X — w pow. Myśliborz zamordowano ORMOWCA i SL-OWCA; 22.X w Szczecinie zamordowano milicjanta; 24.X tamże napad rabunkowy bandy NSZ Groma;

ganda, która właśnie w tym czasie znacznie przybrała na sile¹⁹². Słusznie uważano, że to PSL łącznie z podziemiem inspiruje owe plotki polityczne¹⁹³. Ożywioną działalność propagandową rozwijał poza tym także kler katolicki, który miał duże wpływy, a był wówczas w znacznej części zdecydowanym przeciwnikiem Bloku Demokratycznego¹⁹⁴.

Wydaje się jednak, że stwierdzenie inspiracji nie wyczerpuje jeszcze zagadnienia. Istota jego tkwiła głębiej. Plotki, wśród których obok swoich komentarzy na temat trudności gospodarczych¹⁹⁵ królowały „kołchozy” i „17 republika” z jednej, a trzecia wojna światowa z drugiej strony¹⁹⁶ wyrażały brak wiary w stabilizację obecnego stanu. Odzwierciedlały one jednocześnie obawy i nadzieje jakiegś, choćby niewielkiej części społeczeństwa, wydzielić jedne od drugich byłoby zresztą bardzo trudno.

25.X banda w pow. Bytów. AAN, MIP, I 29. Sprawozdanie Urzędu Informacji i Propagandy w Myśliborzu, pogróżki wobec komunistów. SKW, Sekret. 1. Sprawozdanie KW PPR — 7 zabójstw członków PPR.

Listopad — AAN, MZO, 270/19/57. Sprawozdanie wojewody, brak dowodów działalności tajnych organizacji. AZHP, IV A-III 98b, nr 307 (III 102, nr 8). Sprawozdanie Wydz. Rolnego KW PPR, terroru band reakcyjnych nie ma, także — I 156, nr 20. Sprawozdanie KW PPR. Działalność podziemnych organizacji ujawnia się w niektórych powiatach (Słupsk, Sławno, Bytów) ale raczej propaganda niż terror. AAN, 29/I,teczka woj. Szczecin, Pismo kier. oddziału Informacji i Propagandy w Miastku, 21.XI.1946. Listy z pogróżkami wysyłane przez Związek Polaków (?). Inna ocena KW PPR (AZHP, A-I 156, 19) stwierdza wzmocnioną akcję podziemia WIN. Wzmocniona szeptana propaganda, napisy na murach, akty sabotażu. W powiatach Człuchów, Bytów, Miastko — bandy najprawdopodobniej z woj. gdańskiego, bo po kilku dniach znikają. NSZ jest, ale dobrze się konspirować, prowadząc akcję na terenie innych województw a tu chcąc mieć miejsce dla wypoczynku. Terroru, masowych napadów nie ma.

¹⁹² AZHP, IV A-I 156, nr 15. Sprawozdanie KW PPR, VII.1946. SKW, Sekret. 1. Sprawozdanie KW PPR, IX.1946. AZHP, IV A-I 156, nr 20. Sprawozdanie KW PPR, XI.1946; także SKW, Sekret. 1. Sprawozdanie KW PPR, XI, XII.1946, także AZHP, IV A-I 156, nr 21. Sprawozdanie KW PPR na I Konferencję Woj.; III 98b. Sprawozdanie Wydz. Rolnego KW PPR, XI.1946. AAN, MIP, I 37, 39. Biuro Polityczne 1946. Materiały dotyczące nastrojów ludności, szeptanej propagandy: wyciągi ze sprawozdań, Ibidem, nr 47. Zestawienia szeptanej propagandy X.1946—I.1947 — dane do biuletynów. Ibidem, nr 29. Sprawozdania pow. Urzędów Informacji i Propagandy — meldunki o szeptanej propagandzie. Także sprawozdania z KP PPR.

¹⁹³ AAN, MIP I 37. Odpis nielegalnego pisma przedwyborczego 23.IX.1946, nakazującego wzmoczenie propagandy. AZHP, IV A-I 156, nr 15. Sprawozdanie KW PPR, VII.1946.

¹⁹⁴ AAN, MZO, 270/6/9/21. Sprawozdanie wojewody szczecińskiego, X.1946. W kościołach odczytywano list episkopatu do wiernych w sprawie wyborów. Kler robi wysiłki w kierunku skupienia ludności wokół parafii, co im się udaje. Także 270/19/57, XI.1946. SKW, Sekret. 1. Sprawozdanie KW PPR, XI.1946. AZHP, IV A-I 156, nr 19. Sprawozdanie KW PPR, IX, X.1946. „Zdecydowana większość księży katolickich to wrogowie ustroju, którzy ostatnio prowadzą ożywioną działalność i właściwie oni już rozpoczęli akcję wyborczą w kościołach, zapoczątkowali ją odczytaniem tego słynnego listu we wszystkich kościołach i dali swoje komentarze. Nie było w żadnym kościele wypadku, aby ludzie wyszli z kościoła, a odwrotnie, płakali na tych kazaniach, co wskazuje, że kler ma poważne wpływy wśród ludności zza Buga, gdzie niedwuznacznie im obiecywano, że po wyborach będą mogli pojechać na swoje ziemie”. SKW. Org. Spraw. 6. Sprawozdanie instruktora KW PPR z pow. Koszalin, Białogard, Kołobrzeg, XI.1946. AZHP, IV A-III 102, nr 8. Sprawozdanie Wydz. Rolnego KC PPR, XI.1946.

¹⁹⁵ Por. np. zestawienie „szeptanej propagandy” do Biuletynu MIP nr 1 z 22.X. 1946.

¹⁹⁶ Plotki „wojenne” zajmują pozycję dominującą. Cytuję dla ilustracji: „Różne plotki na temat trzeciej wojny (Poznań, Gdańsk, Bydgoszcz, Katowice, Szczecin, Wrocław). W Łodzi plotka o trzeciej wojnie cichnie. Łączono ją z plotką o rze-

Na Ziemiach Odzyskanych poważna część ludności była szczególnie uczulona na sprawę trwałości zachodnich granic Polski. Jesienią 1946 r. falę paniki na wsi zachodnio-pomorskiej¹⁹⁷ wywołała znana mowa Byrnesa wygłoszona w Stuttgarcie, w której amerykański sekretarz stanu zakwestionował obecne prawa Polski do jej granic zachodnich¹⁹⁸. Można zresztą przypuszczać, że panika ta była podsycana przez przeciwników stabilizacji.

Wielka kampania polityczna, zorganizowana w całym kraju w odpowiedzi na przemówienie Byrnesa¹⁹⁹ częściowo — acz niezupełnie²⁰⁰ — rozviała wśród osadników obawy utraty Ziem Zachodnich. Kampania ta miała doniosłe znaczenie. Jeśli, jak zaznaczałam, sprawa granicy na Odrze i Nysie stanowiła jeden z najbardziej istotnych pomostów między obozem demokracji a społeczeństwem, to podważenie trwałości tej granicy było, celem, zresztą, uderzeniem w pozycje tego obozu. Zgodnie z tym założeniem, sformułowania Churchilla i Byrnesa — a oba przemówienia ze skrótami drukowała „Gazeta Ludowa” — były dwuznaczne, pozwalające na sugestie, iż ewentualne udzielenie poparcia polskim granicom podczas przyszłej konferencji pokojowej zależałoby od tego, na ile Polska będzie się znajdowała w orbicie wpływów zachodnich²⁰¹. W tym sensie prze-

komym przemarszu 5 milionowej armii radzieckiej na Zachód (przez Pabianice). Kursorowała nawet pogłoska, że widziano rzekomo na autostradzie pod Wrocławiem czolgi rosyjskie z napisem «Na Londyn» („Biuletyn” nr 6 z XI.1946). „W pow. Końskie wzmożona plotka o spodziewanym przemarszu wojsk radzieckich w związku z groźbą wojny”. Warszawa — 21.X. Pojawiły się plotki o rzekomym przemarszu wojsk radzieckich na trasie Siedlce—Mińsk Maz. Obawa rekwizycji wzmagą wyższe cen. W Ostrołęce w ubiegłym tygodniu plotka wojenna podczas jarmarku podbiła ceny kartofli z 250 do 380 zł, sól została całkowicie wykupiona” („Biuletyn” nr 1). Łódź — 6.XI. W Wieluniu krążą pogłoski (notowane przed tygodniem w woj. wschodnich) o oczekiwanym przemarszu wojsk radzieckich na Zachód w związku ze „zbliżającą się trzecią wojną” („Biuletyn” nr 4). Podobne zestawienia można ciągnąć przez wiele stron. Por. też SKW, Org. Spraw. 6. Sprawozdanie instruktora KW PPR 24—27.X.1946 Myślborz.

¹⁹⁷ SKW, Sekret. 1. Sprawozdanie KW PPR, VIII.1946. AAN, MZO 270/6/9/20. Sprawozdanie wojewody szczecińskiego, IX.1946. WRN, Os. r. 36, p. 16. Sprawozdanie Wydz. Osiedleńczego, IX.1946. AZHP, IV A-1 156, nr 19. Sprawozdanie ogólnopolityczne KW PPR, IX, X.1946. Także materiały terenowe.

¹⁹⁸ Komentarze prasy polskiej w odpowiedzi na mowę Byrnesa: „Głos Ludu”, „Życie Warszawy” — 7.IX; w tym dniu „Gazeta Ludowa” zamieściła tylko obszernie streszczenie. Artykuł Wycecha z komentarzem ukazał się dopiero 9.IX. Inne komentarze: „Gazeta Kujawska” 10.IX; „Gazeta Robotnicza” 10.IX; „Trybuna Dolnośląska” 11.IX; „Dziennik Polski” 11.IX (artykuł Sieradzkiego); „Wola Ludu” 12.IX; „Ilustrowany” 12.IX; „Ilustrowany Kurier Polski” 12.IX.

¹⁹⁹ Wiec w Warszawie 8.IX zapoczątkował kampanię wieców w całej Polsce, por. przemówienie Wł. Gomułki; *Odpowiedź panu Byrnesowi* [w:] *W walce* t. II, s. 108—118. W woj. szczecińskim zorganizowano masową kampanię wiecową, która objęła 150 000 osób. Na wiecach „demaskowaliśmy politykę anglosaską w stosunku do naszych Ziem Zachodnich, równocześnie demaskując PSL jako obcą agenturę”. Także AAN, MZO, 27P/6/9/20. Sprawozdanie wojewody szczecińskiego IX.1946. AAN, MIP, I 39. Biuletyn Informacyjno-Prasowy Woj. Urzędu Informacji i Propagandy nr 46, Szczecin 14.IX.1946. AZNP, IV A-I 156, nr 19. Sprawozdanie organizacyjno-polityczne KW PPR, IX, X.1946. SKW, Org. Spraw. Sprawozdania terenowe.

²⁰⁰ Panika wojenna, obawy utraty ziem odzyskanych nie wygasają: AZHP, IV A-I 156, nr 20, Sprawozdanie KW PPR, XI.1946, także SKW, Sekret. 1, X, XI, XII. SKW, Org. Spraw. 6. Sprawozdanie instruktora KW PPR, Myślborz 24—27.X.1946. Spraw. 11. Sprawozdania KP PPR, X.1946. Białogard, XI.1946. Por. także wiadomości z innych okręgów ZO (Biuletyny).

²⁰¹ Podobne interpretacje podawała zresztą „szeptana propaganda”, por. „Biuletyn”

mówienia te należało traktować wprost jako przygrzywkę do toczonej w kraju walki przedwyborczej.

Aby zapobiec skutkom tej propagandy, należało uniemożliwić przeciwnikowi jej pełniejsze wykorzystanie wykazując, iż wystąpienia polityków anglosaskich są atakiem na „sam byt, samą niepodległość Polski”²⁰².

Jednocześnie Rząd Związku Radzieckiego ponownie bardzo stanowczo oświadczył, że „historyczna decyzja Konferencji Berlińskiej w sprawie granic Polski nie może być przez nikogo podważana”, dodając, iż „ci, którzy powzięli decyzję o wysiedleniu Niemców z tych terytoriów, aby natychmiast mogli się tam przesiedlić Polacy z innych dzielnic Polski — ci nie mogą po jakimś czasie proponować przeprowadzenia wręcz odwrotnych zarządzeń. Nieprawdopodobna jest sama myśl o tego rodzaju eksperymentach z milionami ludzi, nie mówiąc już nawet o okrucieństwie takiego postępowania, zarówno w stosunku do Polaków, jak w stosunku do samych Niemców”²⁰³.

Przeciwstawienie dwóch stanowisk — anglo-amerykańskiego i radzieckiego, przy czym to ostatnie szeroko popularyzowano²⁰⁴, musiało uprzytomnić raz jeszcze polskiemu społeczeństwu, że obiektywnie stronicy tzw. polityki prozachodniej zajmują pozycje sprzeczne z podstawowymi interesami narodu polskiego. W myśl tej prawdy, kampania polityczna osnuta na tle przemówienia Byrnesa połączyła się z akcją przeciw PSL²⁰⁵. Zgodnie z przewidywaniami kierownictwa PPR, hasło obrony granic zachodnich, bez których istnienie Polski jako niepodległego państwa staowało wręcz pod znakiem zapytania, było jednym z najważniejszych w ideologicznej walce przedwyborczej.

Nie znam dostatecznej ilości dokumentów do ogólnej oceny²⁰⁶, ale

letyn” nr 13. Według innej plotki (woj. pomorskim) rząd nie zgodził się na obecność w czasie wyborów „Komisji Amerykańskiej” — wobec czego „nie zostaną uznane granice zachodnie i nie otrzymamy pomocy z zagranicy”. W związku z konferencją w Moskwie, w Gdyni kursuje zdanie, według którego „tam zdecydują o naszych granicach” — a „odłożenie” spraw Polski daje Anglii „potrzebny czas zwłoki”.

²⁰² Z listu KC PPR i CKW PPS do NKW PSL.

²⁰³ Oświadczenie W. Mołotowa korespondentowi PAP w Paryżu, 16.IX.1946. *Zagadnienia polityki zagranicznej*, s. 183. Por. też niektóre komentarze prasy polskiej. *Przyjaciel wierny zobowiązaniom*. „Głos Wielkopolski” z 20.IX.1946; *ZSRK gwarantem*. „Dziennik Zachodni” z 18.IX.1946; *Przyjaźń realna*, „Polska Zbrojna” z 19.IX.1946; „Ilustrowany Kurier Polski” z 19.IX.1946; „Trybuna Robotnicza” z 18.IX.1946.

²⁰⁴ Sprawozdanie KW PPR na II Konferencji Wojewódzkiej PPR w Szczecinie. „Oświadczenie to, odbite w kilku tysiącach egzemplarzy, dotarło do najdalszych zakątków. W Szczecinie manifestacja przyjaźni polsko-radzieckiej wyraziła się w potężnym wiecu, w którym sala nie mogła pomieścić zebranych i drugie tyle manifestowało przed salą słuchając przemówienia przy mikrofonach. Takie manifestacje były przeprowadzone we wszystkich powiatach”.

²⁰⁵ Por. List otwarty KP PPR i CKW PPS do NKW PSL; AZHP, Protokół Plenum KC PPR, 18.IX.1946. W całym kraju odbywały się demonstracje przeciw PSL. AZHP, IV A-I 156, nr 19. Sprawozdanie KW PPR, IX—X.1946, także AZHP IV A-III 102, nr 8. Sprawozdanie Wydz. Rolnego KC PPR, XI.1946. SKW, Org. Spraw. Sprawozdania terenowe.

²⁰⁶ Por. AAN, MIP, I 31. Stenogram Zjazdu Naczelników Woj. Urzędów Informacji i Propagandy, 18.XI.1946, referat dyr. Kratko: *Spadek nastrojów proangielskich i wzrost proradzieckich*.

w Szczecińskim było to także hasło dość skuteczne. Notowano wzrost sympatii proradzieckich²⁰⁷.

Zwycięstwo Bloku Demokratycznego w styczniowych wyborach do Sejmu Ustawodawczego²⁰⁸ oznaczało dalszy, poważny postęp stabilizacji politycznej na wsi²⁰⁹. Bez względu na to, jak interpretowano to zwycięstwo, było ono udokumentowaniem trwałości stanu obecnego. Armia anglo-amerykańska, która miała rzekomo przybyć do Polski na wybory, nie przybyła, żadne z zapowiedzianych rozruchów nie odbyły się, a i kołchozów czy „17 republiki” nikt nie tworzył, choć *vox populi* sądził, że rząd czeka z tym tylko do wyborów.

Rozbicie PSL²¹⁰ odsunęło poważnie wieś od partyjnych rozgrywek; obserwowano co prawda znaczny wzrost wpływów PPS na wsi i próby opanowania przez nią terenu, na którym dotychczas nie działała²¹¹, wydaje się jednak, że w większości nie dotyczyło to rolników, a raczej inteligencji wiejskiej. Osadnicy byli zaabsorbowani z jednej strony akcją uwłaszczeniową, z drugiej dużymi trudnościami materialnymi²¹². W sferze polityki interesowali się najbardziej dwiema sprawami: ciągle były żywe obawy kolektywizacji²¹³ oraz utraty ziem zachodnich²¹⁴. Przypisywano to inspiracji²¹⁵, która jednak musiała trafiać na podatny grunt, aby być tak skuteczna. Pewną rolę odgrywała też agitacja kleru²¹⁶.

Nastrojom takim dość trudno było przeciwdziałać, skoro partie demokratyczne, przede wszystkim PPR i SL²¹⁷ nadal nie posiadały na wsi dostatecznych wpływów. Mimo dość poważnego wzrostu liczby człon-

²⁰⁷ AAN, MZO, 270/19/57. Sprawozdanie wojewody szczecińskiego, XI.1946. Por. też ocenę W. Kłosiewicza, I sekretarza KW PPR. AZHP, IV A-I 156, nr 19. Sprawozdanie KW PPR, IX—X.1946.

²⁰⁸ Wyniki wyborów w woj. Szczecin: uprawnionych do głosowania 408 257, głosowało 382 404, ważnych głosów 380 870, na listę Bloku Demokratycznego 365 011, PSL 15 859. Por. AAN, MIP I 37. Zestawienia meldunków z wyborów; MIP, I 29. Sprawozdanie Urzędu Inform. i Propagandy, I.1947. SKW, Sekret. 1. Sprawozdanie KW PPR z akcji wyborczej.

²⁰⁹ AAN, MIP, I 29. Sprawozdania Urzędów Inform. i Propagandy, I, II.1947, MIP, 27/I. Sprawozdania z inspekcji Urzędów Informacji i Propagandy, II.1947: Białogard, Koszalin.

²¹⁰ AZHP, IV A-III 117, nr 10, nr 13. Sprawozdania Wyzd. Rolnego KW PPR, IX, XI.1947.

²¹¹ AAN, MZO, 270/19/56. Sprawozdanie wojewody szczecińskiego, III. 1947.

²¹² AZHP, IV, A-III 122, nr 11. Sprawozdanie Fr. Mastalerza instr. KC PPR z woj. szczecińskiego; także III 117, nr 11. Sprawozdanie Wyzd. Rolnego KW PPR, X.1947.

²¹³ Por. wyżej, s. 4. Także SKW, Org. Spraw. 9. Zestawienie „PSL i szeptana propaganda”, II—VI.1947.

²¹⁴ Ibidem, także AAN, MIP, I 29. Sprawozdanie Woj. Urzędu Informacji i Propagandy w Szczecinie, II.1947, także Sprawozdanie pow. oddziału Inform. i Propagandy w Pyrzycach, 24.III.1947. SKW, Org. Spraw. 8. Sprawozdanie instruktora KW PPR Gryfice, 21. IV.1947. AAN, MZO, 270/19/58. Sprawozdanie z inspekcji referatu osadnictwa, 30.I—11.II.1947.

²¹⁵ AZHP, IV A-III 117, nr 10. Sprawozdanie Wyzd. Rolnego KW PPR, IX.1947.

²¹⁶ AAN, MZO, 270/19/56, 58. Sprawozdanie wojewody szczecińskiego, III, IV.1947. AZHP, IV A-III 117, nr 11. Sprawozdanie Wyzd. Rolnego KW PPR, X.1947, AAN, MIP, I 29. Raporty Urzędów Inform. i Propagandy, Nowogard, Drawsko, III.1947.

²¹⁷ SL w drugiej połowie 1946 r. znacznie się ożywiło (por. cyt. sprawozdania KW PPR). Brak kadri nie pozwalał na pełne wykorzystanie sytuacji, jaka zaistniała po rozbięciu PSL, ale mimo to PSL osiągnęła w marcu 1947 r. liczbę 36 000 członków. Por. AAN, MZO, 270/19/56. Sprawozdanie wojewody szczecińskiego.

ków na wsi (por. tablica nr 2), a także powiększenia liczby partyjnych wójtów i sołtysów²¹⁸, PPR nie opanowała wówczas jeszcze w pełni metod pracy politycznej i ideologicznej w tym środowisku²¹⁹. Oczyszczanie szeregów Partii z ludzi kompromitujących ją w oczach społeczeństwa powiększało autorytet PPR, ale brak skonkretyzowanego programu dla wsi²²⁰ i słabość aktywu²²¹ ograniczały realne znaczenie oddziaływania na rozwój świadomości środowiska chłopskiego. Wyrazem zaniedbań w pracy PPR na wsi była m.in. sytuacja w ZSch. Przy pewnym wzroście organizacyjnym (60 000 członków w połowie 1947 r.) Związek miał duże trudności, a jego działalność gospodarcza w dalszym ciągu budziła niezadowolanie.

Badając przebieg osadnictwa wiejskiego w dwu i półletnim okresie zamykającym ten proces, nie można oczywiście prześledzić całokształtu przemian kulturowych towarzyszących omawianym migracjom. Trzeba po temu odrębnych studiów socjologicznych, prowadzonych innymi metodami i przede wszystkim nie ograniczonych do ram chronologicznych zakreślonych tej pracy. Są one, jak wiadomo, z powodzeniem podejmowane. Niektóre sprawy wymagają jednak, by o nich wspomnieć, były bowiem ściśle związane z wstępnym stadium stabilizacji osadnictwa. Przede wszystkim należy do nich rozwój szkolnictwa. Wobec braku w zasadzie jakichkolwiek elementów życia kulturalnego na wsi — podnoszono, że nawet prasa nie dociera na wieś, brak też aparatów radiowych²²² — szkoła urastała do roli ważnej instytucji społeczno-oświatowej. Jak dowodzą pamiętniki nauczycieli, opracowane przez Andrzeja Kwileckiego, potrzeby osadników w zakresie szkolnictwa były bardzo duże, a ich inicjatywa i skłonność do ofiar zadziwiająco żywe²²³. Jedno-

²¹⁸ Por. sprawozdania KW PPR na II Konferencję Wojewódzką:

Ogółem	PPR	PPS	SL	SD	PSL	Bezp.
			Wójci			
227	108	52	48	1	3	16
			Sołtysi			
1778	514	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.

²¹⁹ AZHP, Protokół Plenum KC PPR, 13—14.IV.1947. Referat Wł. Gomułki, s. 31—32. Szczeciński Wydział Rolny KW pracował słabo. AZHP, IV A-III 122, nr 11. Sprawozdanie F. Mastalerza 11—28. IV.1947. Por. też SKW, Sekret. 2. Protokół egzekutywy KW PPR, 31.VII.1947. Kłosiewicz zarzucał sekretarzom KP, że pracę ideologiczną zastępują ogólnym politykierstwem i wykazują mało zainteresowania sytuacją gospodarczą. AZHP, IV A-III 117, nr 12. Sprawozdanie z odprawy sekretarzy KG PPR w Szczecinie, 15.XII.1947. Aktyw partyjny prowadzi tzw. wielką politykę, zbyt mały kontakt z „dołami”.

²²⁰ Cyt. referat Wł. Gomułki, Wiele niejasności wywoływał problem „kułaka” na wsi, por. cyt. Protokół posiedzenia egzekutywy KW PPR.

²²¹ AZHP, IV A-III 98b, nr 307. Sprawozdanie Wyzd. Rolnego KW PPR w Szczecinie, XI.1946; SKW, Org. Spraw. 4/I. Sprawozdanie instruktora KP PPR Chojna, I.VIII.1947. AZHP, IV A-I 156, nr 19. Sprawozdanie KW PPR, X—XI.1946.

²²² ANN, MZO, 270/19/56. Sprawozdanie wojewody szczecińskiego, III.1947. Por. też AAN, MZO, Dep. Osiedleńczy 242/9. Pismo J. Grębskiego z Nwogardu do MZO, 20.V.1946.

²²³ A. Kwilecki, *Rola społeczna nauczyciela na Ziemiach Zachodnich w świetle pamiętników nauczycieli osadników*. Poznań 1960, s. 54.

częście jednak trudności organizacyjne, materialne i kadrowe odbijały się poważnie na stanie szkolnictwa, szczególnie na wsi. Szkół było ciągle za mało, a znaczny wzrost ich liczby w roku szkolnym 1946/1947 (1043 szkoły, 92 309 uczniów) nie dorównywał napływowi ludności²²⁴. W stadium załazkowym znajdowało się także szkolnictwo rolnicze.

Socjologowie stwierdzają, że obok szkoły duże znaczenie dla procesów stabilizacji i tworzenia nowych więzi społecznych odgrywały takie instytucje, jak kościół, gospoda, targowisko (dodać można i spółdzielnia gminna), zakład fryzjerski etc.²²⁵ Jest to bez wątpienia słuszne, choć jak się zdaje, rola kościoła była w tym okresie dość skomplikowana. Z jednej strony przejmowanie zborów, erygowanie parafii²²⁶ katolickich, osiedlanie się księży, przyjmowanych najczęściej przez ludność, sołtysów i wójtów „z otwartymi ramionami”²²⁷ stanowiło dość istotny warunek normalizacji życia osadników, zarazem jednak stanowisko polityczne znacznej większości kleru katolickiego hamowało narastanie poczucia stabilizacji.

*

Przedstawiona tu próba charakterystyki początków procesu kształtowania świadomości społecznej nowych mieszkańców ziem zachodnich opiera się przede wszystkim na źródłach historycznych — w tym wypadku bardziej wiarygodnych niż relacje, jakie można dziś na ten temat uzyskać. Nie negując wartości podobnych przekazów, dopiero konfrontacja ze źródłami historycznymi pozwala je wykorzystywać w badaniu naukowym. Umożliwienie takiej konfrontacji badaczom, których warsztat nie obejmuje w zasadzie źródeł historycznych jest też jednym z celów, dla których próba ta została podjęta.

²²⁴ „Wiadomości statystyczne GUS”. Zeszyt specjalny, Szkoły powszechne w roku szkolnym 1945/1946. Tymczasowe wyniki podjętych badań. Stan I.XII.1945, Pomorze Zachodnie: 360 szkół, z tego 319 na wsi; uczniów 26 736, z tego 14 470 na wsi. Por. też WRN, Org. r. 1, p. 13, teka 7. Sprawozdanie ze stanu szkolnictwa, VI.1945. AAN, MZO, 270/19/56. Sprawozdanie wojewody szczecińskiego, III.1947, s. 22. WRN, Protokół posiedzeń Woj. Rady Narodowej, 28.II.1947.

²²⁵ Z. Dulczewski, *Problematyka badań socjograficznych na Ziemiach Zachodnich i Północnych* (w:) *Polskie Ziemie Zachodnie i Północne* t. II, s. 11.

²²⁶ AAN, MZO, 270/19/58. Sprawozdanie wojewody, I.1947. Administrator apostołski ks. Edmund Nowicki miał siedzibę w Gorzowie. Dziekanaty istniały w pow.: Choszczno, Człuchów, Gryfino, Kamień, Koszalin, Lębork, Myśliborz, Nowogard, Słupsk, Stargard, Szczecin, Szczecinek, Wałcz, Złotów. Parafii erygowanych było 66, nieerygowanych ale przewidzianych 67.

²²⁷ Ibidem.